

ԴԷՊՒ ՆՈՐ ՀԱԶԱՐԱՄԵԱԿ - 4

ՄԿՐՏԻՉ ՄԱԼԽԱՍԵԱՆ

ՀԱՅ ԱԶԳԱՅԻՆ ՎԵՐԱԿԵՐՏՈՒՄԻ
ԱՌԱՋԱՐԿՆԵՐ

- Դ -

ԹՈՒԱՔԱՆԱԿ

ՀՐԱՏԱՐ ԱԿՈՒԹԻՒՆ ՄԱԼԽԱՍԵԱՆ ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹԵԱՆ
ՄՈՆԹՐԷԱԼ
1997

ԹՈՒԱՔԱՆԱԿ

POPULATION

Կողքին՝ հաստուած Գրիգոր Խանջեանի «Վարդանանք»էն:

ԴԷՊՈՒ ՆՈՐ ՀԱԶԱՐԱՄԵԱԿ - 4

ՄԿՐՏԻՉ ՄԱԼԽԱՍԵԱՆ

**ՀԱՅ ԱԶԳԱՅԻՆ ՎԵՐԱԿԵՐՏՈՒՄԻ
ԱՌԱՋԱՐԿՆԵՐ**

- Դ -

ԹՈՒԱՔԱՆԱԿ

ՀՐԱՏԱՐ ԱԿՈՒԹԻՒՆ ՄԱԼԽԱՍԵԱՆ ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹԵԱՆ
ՄՈՆԹՐԷԱԼ
1997

Malkhassian, Megrditch
Armenian National Paradigms: Population

Copyright © 1999 by Malkhassian Foundation.

All rights reserved under international and Pan-American Copyright Conventions.

No part of this publication may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including any information storage retrieval system, without written permission from the publisher.

MAYRENI PUBLISHING 1997

ԹՈՒԱՔԱՆԱԿ հետազոտությունը անվճար պիտի բաժնուի Հայաստանի Հանրապետության և Սփիւոքի ուսումնական հաստատություններուն, կրթական-հասարակական գործիչներուն և պաշտօնավարներու՝ տեսակէտներ և առաջարկներ ստանալու ակնկալութեամբ:

Ընթերցողէն կը խնդրուի իր տեսակէտը փոխանցել հետևեալ հասցէին՝

The Malkhassian Foundation
1922 ouest, Ste-Catherine
Montréal, Qué. H3H 1M4

Կանխաւ շնորհակալութիւն՝ թէ՛ խրախուսելիք և թէ՛ ընդդիմախօսելիք բարեկամներու:

Նաև շնորհակալութիւն՝ տիկնոջս՝ Շաքէին, և թանկագին բարեկամիս՝ Զարեհ Մելքոնեանին, որուն աշխատանքը այս գործին սկզբնական խմբագրութեան մէջ անգնահատելի է:

Մ.Մ.

«... Նկատելի է այսպիսի մի օրինաչափություն,-
երբ ՄԻ ՄԱՐԴ, ԿԱՄ ՄԻ ԱՄԲՈՂԶ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴ
ՅԱՆԴԳՆՈՒՄ ԵՆ ԱՅՆՈՒԱՄԵՆԱՅՆԻ ՄՕՏԵ-
ՆԱԼ ԳԵՐ-ԽՆԴՐԻՆ, ԵՒ ԵԹԷ ԴՐԱ ԻՐԱԿԱՆԱ-
ՑՈՒՄԸ ԹԻՈՒՄ Է ՈՒԺԻՑ ՎԵՐ ՄԻ ԲԱՆ՝ ԱՅԴ
ՄԱՐԴՈՒ ԿԱՄ ԱՅԴ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ՄԷՋ ԻՆՉ-ՈՐ
ՏԱՐՕՐԻՆԱԿ ՆԵՐՇՆՉՄԱՄԲ, ՈՒ ԺԻՇԴ ԼԱՐ-
ԿԱԻՈՐ ՊԱՀԻՆ ՅԱՅՏՆԻՈՒՄ Է Ե՛Ւ ՈՒԺ՝ ԱՆԵ-
ՐԵԻԱԿԱՅԵԼԻ ՉԱՓԵՐԻ ԼԱՄՆՈՂ, Ե՛Ւ ՅԱՄԱ-
ՌՈՒԹԻՒՆ՝ ԽԵԼԱՅՆՈՐՈՒԹԵԱՆԸ ՄՕՏԵՑՈՂ, ԵՒ
ԳԵՐ-ԽՆԴԻՐԸ ԼՈՒԾՈՒԱԾ Է...»:

ԳՐԻԳՈՐ ԳՈՒՐԶԱՏԵԱՆ

(Բնագետ)

Հայաստան

ՄՈՒՏՔ

1992 թուականին Երևանի մէջ լոյսին եկաւ աշխարհագրագէտ Դոկտ. Փրոֆ. Գրիգոր Աւագեանին «Հայաստանը Եւ Հայերս Աշխարհում» հետաքրքրական գրքույկը: Հեղինակը կը յայտնէր թէ գրքույկին նպատակն է օգնել ընթերցողին, որ աւելի իրատեսօրէն գնահատէ Հայաստանի և հայերու արդի վիճակը, և որոնէ յարատեւման ուղիներ՝ մշակելով յառաջդիմելու համազգային հիմնաւոր ծրագիր: Պարտրաւոր ենք ունենալ նման ծրագիր, կը շեշտէր ան իր գրքույկին աւարտին, և որքան շուտ՝ այնքա՛ն լաւ:

Բայց ինչո՞ւ տագնապած էր հեղինակը: Որովհետեւ իր ուսումնասիրութեան իբրև հետևանք յայտնաբերած էր թէ «հայերու ընդհանուր թիւին կէսէն պակաս է Հայաստան ապրող հայերու թիւը», հակառակ անոր որ «հայրենիքի ուժը և տեղը աշխարհի մէջ պայմանաւորուած է անոր մէջ ապրող բնակչութեան թուով» (էջ 89):

Փրոֆ. Աւագեանը Հայաստանի աշխարհագրական պայմաններն ու բնական հարստութիւնները հաշուի առնելով, կը հիմնաւորէր այն տեսակէտը՝ թէ մինչև ՏԱՍԸ ՄԻԼԻՈՆ հայեր, առանց լուրջ դժուարութեան, կրնային բարեկեցիկ կեանք մը ունենալ Հայաստանի մէջ:

• • •

Երբ մօտաւորապէս տասը տարիներ առաջ Պրն. Մ. Մալխասեանը իր ներկայ հետազօտութիւնը պատրաստած է Մալխասեան Հիմնարկութեան Տնօրէններու Խորհուրդին համար, ի՞ր ալ հիմնական մտահոգութիւնն է եղած մեր ժողովուրդին յարատեւութեան հարցը՝ համազգային չափանիշով մշակուած ծրագրի մը հիման վրայ:

Թիւր անկլինաքարային նշանակութիւն ունի որևէ ժողովուրդի համար: Անով պայմանաւոր է մշակութային, տնտեսական, ռազմական թէ ամէն այլ տեսակի բնագաւառի զօրութիւն, որովհետեւ՝

- ԹԻԻ-ը որա՛կ է նախ.
- ԹԻԻ-ը մարդո՛ւժ է նաև.

- ԹԻԻ-ը սպառողական շուկայ է մա՛նաւանդ, ո՛չ միայն արդիւնաբերական արտադրանքներու առումով, այլև ու յա՛տկապէս՝ մշակոյթի իմաստով: Այս վերջին պարագան առաւել ևս կարևոր է

մեր ժողովուրդին համար, որովհետև ի տարբերություն մեզի մեր-ձակայ աշխարհագրական տարածքներու մէջ պատմութեան հոլովոյթի ընթացքին անհետացած այլացեղ ժողովուրդներու՝ մեր մշակոյթը կրցած է ապրեցնել մեզ ընթացքին դարերու, երբ գիտական և հաղորդակցական միջոցները տակաւին չէին յառաջացուցած այն յեղաշրջումը, որուն ականատեսներն ենք այսօր, և որ անցնող բոլոր դարերու այլասերիչ ուժերը կը գլէ կ'անցնի իր ուժգնութեամբ:

Ժողովուրդի մը թիւը, անշուշտ, ողղակի կախեալ է թէ՛ անոր հայրենիքին, և թէ՛ հայրենիքէն դուրս ապրող հաւաքականութիւններու տեղական պայմաններէն: Եթէ նպաստաւոր են պայմանները՝ թիւը կ'աճի. հակառակ պարագային՝ ականատես կը դառնանք թիւի նուազումի և մինչև իսկ անհետացումի...:

Հետաքրքրական պատկեր մը պիտի ստեղծուի մեր աչքերուն՝ Արևմտեան և Արևելեան Հայաստանի հայ բնակչութեան վիճակագրական հետևեալ տուեալներուն բաղդատականը կատարելու պարագային:

1831-ին, Արևելեան Հայաստանի Ռուսիոյ կցուելէն անմիջապէս ետք, Արևելեան Հայաստանի հայութիւնը կազմած է 161,700 հոգի...: 1913-ի մարդահամարով, այդ թիւը բարձրացած էր 1,010,000-ի. այսինքն՝ բազմապատկուած 6.2 անգամ (*Հայկական Սովետական Հանրագիտարան, Սովետական Հայաստան*, - ԺԳ. լրացուցիչ հատոր, - Երևան, 1987, էջ 23):

1822-ին, ըստ գերման վիճակագրող Հասէլին, ամբողջ Օսմանեան Կայսրութեան մէջ բնակող հայերու թիւը եղած է 1,690,000: 1913-ին, ըստ գերման ծանօթ հայասէր Դոկտ. Եոհաննէս Լեփսիուսին, այդ թիւը եղած է 1,880,000: Օսմանահպատակ հայոց վերաբերող այս տուեալները ճշգրիտ ըլլան թէ ոչ, մէկ բան կը մնայ անվիճելի, - Օսմանեան Կայսրութեան մէջ հայերու թիւը համարեա աճ չէ արձանագրած ամբողջ 90 տարի, մինչ Ռուսական Կայսրութեան հայոց թիւը 80 տարուան ընթացքին աճած է 6.2 անգամով...:

Այս թուանշանները եթէ մէկ կողմէ ցոյց կու տան՝ թրքացումի և ոռոսացումի քաղաքականութեան, կամ յայտնի և անյայտ բռնահանութիւններու թէ կոտորածներու աստիճանաշափերը, միւս կողմէ կը հաստատեն կարևորութիւնը յարաբերաբար թոյլատու պայմաններու ներքև հողի մը վրայ, ՀԱՅՐԵՆԱԿԱՆ ՀՈՂԻՆ ՎՐԱՅ ՀԱՄԱԽՈՒՄԻ ԲՆԱԿՈՒԹԵԱՆ:

Այս թուանշանները նաև ցոյց կու տան թէ Մ. Մալխասեանը իրապաշտ մօտեցում մը որդեգրած է իր հետազօտութեան մէջ՝ յաջորդող երեսնամեակին հայութեան թիւը կրկնապատկուած տեսնելու

իր թելադրական ցանկությամբ:

Աւելի՛ն, այս թուանշանները նաև կը հաստատեն անհերքելի ճշմարտութիւն մը, որուն ապացոյցները բազմաթիւ առիթներով տուած է մեր պատմութիւնը,– թիւի բացակայութիւնը կը նշանակէ՝ կորուստ պապեմական հողերու (Արևմտեան Հայաստանի և Նախիջևանի ներկան). վտանգում ինքնիշխանութեան (Հայաստանը Ատրպէյճանի և Վրաստանի միջև բաժնելու ստալինեան ծրագիրը). անհետացում (Լեհաստանէն մինչև Ճապոն և Սովետական կորսուած գաղութներու պարագան). մինչ թիւի ներկայութիւնը կը նշանակէ՝ վերատիրացում պապեմական իրաւունքներու (Արցախի օրինակը). պահպանում ազգային ինքնութեան (լիբանանահայ գաղութին օրինակը):

Կարելի չէ չտագնապիլ՝ երբ մէկ կողմէ ականջալուր կը դառնանք Հայաստանի արդի պայմաններուն բերումով հարիւր հազարաւոր հայերու իրենց հայրենիքէն արտագաղթին, իսկ միւս կողմէ կը տեղեկանանք թէ մեր հայրենիքը շրջապատող ազգեր երեսուն տարի ետք պիտի կրկնապատկած ըլլան իրենց բնակչութեան թիւը:

Եւ կարելի չէ չվրդովիլ՝ երբ այս գրքոյկին մէջ ներկայացուող Ահարոն Ահարոնեանին տուեալներէն կը պարզուի թէ հայ հոգևոր իշխանութիւններ հայ գաղթօճախներու մէջ քիչ անգամ և չնչին չափով կը պաշարին խառնամուսնութիւններու և ուժացումի դէմ, մինչ Զօրի Բալայեանին տուեալներով կը հաստատուի թէ օտար հոգևոր իշխանութիւններ իրենց հաւատացեալներուն բազմածնութիւնը սրբազան սկզբունքի վերածած կը շրջին դուռէ դուռ...:

Ժողովրդագրական խնդիրները տարբեր ժամանակաշրջաններու տարբեր կ'ըլլան իրարմէ, ինչպէս որ տարբեր կ'ըլլան տարբեր երկիրներու պարագային:

Եթէ Միացեալ Նահանգներու ժողովրդագրական քաղաքականութիւնը կը խարսխուի թուասահմաններու (քոթա) վրայ, որպէսզի հակակշռուի օտար ներհոսքը, ապա Թուրքիոյ ժողովրդագրական քաղաքականութեան ամենամեծ մարտահրաւերը կը կազմէ Թուրքիոյ քիւրտ բնակչութեան յարաբերաբար արագ աճը և այդ աճին հետևանքով Թուրքիոյ ի վնաս ապագայ Քիւրտիստանի մը գոյացութեան կանխարգիլումը:

Մե՛ր պարագային, մեր ժողովրդագրական ներկայ քաղաքականութիւնը հարկադրանքին տակ է ունենալու եռոտանի խարխիւ մը,– կանխարգիլում արտագաղթի, մերձակայ երկիրներու բնակչային աճին յարաբերակցութեամբ բազմացում հայ բնակչութեան թիւի, պահպանում գաղթահայութեան:

Այս եռադէմ քաղաքականութեան արդիւնատրութիւնը անմիջականօրէն կախեալ է համահայկական ժողովրդագրական ծրագ-

րի մը մշակումէն և հայութեան բոլոր հատուածներուն գործակցութեամբ անոր գործադրութենէն:

Ահաւասիկ մման կարևոր աշխատութեան մը ազգովին լծուելու կենսական հարցն է որ բարձրացուցած է Պրն. Մ. Մալխասեանը իր «Թուաքանակ» հետազօտութեամբ, հայ հանրութեան ուշադրութեան բերելով թուաքանակի անկիւնաքարային հարցը՝ մեր ժողովորդին ապագայ լինելութեան և այդ լինելութեան որակին տեսանկիւնով վերլուծելով զայն:

Տեղին պիտի ըլլայ ատելցնել թէ այս հետազօտութիւնը անքակտելի ամբողջութիւն մը կը կազմէ Մալխասեանին նախորդ ուսումնասիրութիւններուն հետ: Թիւր թէ՛ կը նպաստէ ազգային տնտեսութեան մը կամ ազգային ֆինանսի զարգացումին, և թէ՛ կը նպաստաւորուի անոնց զարգացումէն: Թէ՛ զարկ կու տայ ազգային կրթութեան և մշակոյթին, և թէ՛ կը խթանուի անոնցմով:

Կը մնայ մաղթել որ յա՛տկապէս կրթական և կրօնական պատասխանատուներ իրենց ուսումնաքարոզչական գործունէութեան ընթացքին միշտ նկատի ունենան թիւր իր անկիւնաքարային նշանակութեամբ:

Դոկտ. ՎԱՉԷ ՂԱԶԱՐԵԱՆ

ԹԻԻԸ, ՈՐՊԷՍ ՔԱՆԱԿ՝ ԾԱՐՈՒ-
ՆԱԿԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ Է.

ՓՈՔՐ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻ ՄԸ ԳՈՅԱ-
ՏԵՒՈՒՄԸ ՆԱԽ ԵՒ ԱՌԱՋ ԹԻԻԻ ՀԱՐՑ
Է.

ԹԻԻԸ ՆԱԵՒ ԾՆՈՒՑԻՉ Է ՈՐԱԿԻ.

ՊԷՏՔ Է ԳՈՅՈՒԹԻՒՆ ՈՒՆԵՆԱԼ՝
ՈՐԱԿ ՈՒՆԵՆԱԼՈՒ ՀԱՄԱՐ:

ԹՈՒԱՔԱՆԱԿ

ԸՆԾԱՅԱԿԱՆ

«Թուաքանակ» հետազոտությունը
կը ձօնեմ
Մեծ Եղեռնի մահադատներուն,
որոնց կորուստը եղաւ մահ կորուստը
Հայ Հողի,
Հայ Մշակոյթի,
Հայ Որակի և
մա՛նաւանդ թիւի-ի:

Մ.Մ.

I- ՍԱՀՄԱՆՈՒՄ ԵՒ ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ

Ժողովրդագրությունը (Demography)

Այն ընկերային գիտություն է, որ կ'ուսումնասիրե մարդկային բնակչություններու կառույցը (անոնց բաշխումը ըստ տարիքի, սեռի, ընտանեկան վիճակի, կայլն), և անոնց զանազան երևոյթները (ծնունդ, մահ, գաղթ, կայլն): Ժողովրդագրությունը կ'ենթադրէ վիճակագրական չափումներ և ուսողական (mathematical) մեթոտներ:

Իր էութեամբ իսկ՝ ժողովրդագրությունը կապուած է զանազան քաղաքական, ընկերային և կենսաբանական գիտություններու մատակարարած վիճակագրական տեղեկություններուն, և մարդահամարներու արդիւնքներուն:

Ժողովրդագրությունը հետաքրքրող խնդիրներն են.՝

ա.՝ Բնակչութեան թուային փոփոխությունները (յաւելում, նուազում).

բ.՝ Բնակչութեան կազմը.

գ.՝ Բնակչութեան սփռումը՝ ըստ վայրի.

դ.՝ Նախորդ երեք մարզերուն մէջ տեղի ունեցող փոփոխություններուն յարաբերությունը իրարու հետ.

ե.՝ Պատճառները այս փոփոխություններուն.

զ.՝ Մշակումը տեսություններու շարքի մը՝ բացատրելու համար երևոյթները՝ զանոնք ներկայացնելով տախտակներու և բաղդատություններու միջոցով.

է.՝ Կատարումը նախատեսություններու բնակչություններու մասին՝ տնտեսական և ընկերային ծրագրում կարելի դարձնելու համար:

II- ԱՇԽԱՐՀԻ ԲՆԱԿԶԱՅԻՆ ԿԱՅՈՒԹԻՒՆԸ

Ա.- ՄՈՒՏՔ

Վերջին 300 տարիներում զգալիորեն աճած է մարդկության թիվը: Այդ աճը սաստկացած է մեծ չափով վերջին 50 տարիներում:

Աշխարհի բնակչությունը, եթե իր վիճակին ձգուի առանց հակակշիռի, կը կրկնապատկուի իրաքանչիւր 25 տարին անգամ մը:

Բնակչության գերաճը հիմնական մտահոգություններէն մէկն է աշխարհի. յաջորդ 25 տարիներում այդ աճը պիտի ունենայ անելի հեռահաս ազդեցություններ մարդկության կեանքին վրայ. տնտեսական և ընկերային հարցերը, որոնք սերտ կապ ունին թուաքանակին հետ, խոր փոփոխութեան պիտի ենթարկուին:

Բ.- ԲՆԱԿԶԱՅԻՆ ՏԱԳՆԱՊԸ

Ահա՛ հինգ գլխաւոր հարցերը այդ տագնապին.-

ա.- Թուային աճը.

բ.- Բնակչային կուտակումը քաղաքներում մէջ.

գ.- Գաւառին բնակչագրկումը.

դ.- Տոհմային-ցեղային փոքրամասնություններու պատշաճումի աստիճանին անբաւարարութիւնը.

ե.- Ընտրածնումի խնդիրը (the eugenic problem, որ մարմնապէս և միտքով քաջատոյջ զաւակներու ծնունդը ապահովելն է):

Բնակչային գերաճին կապակցութեամբ կան երեք գլխաւոր մտածելակերպեր.-

ա.- Մալթուսի տեսակէտը.

բ.- Քարլ Մարքսի մօտեցումը.

գ.- Արդի արևմտեանը:

1.- Մալթուսի տեսակէտը

Մալթուսի տեսակէտը (1789)՝ կարիքի, պատերազմներու և ընկերային դժբախտություններու ծագումը կը տեսնէ բնակչություններու թիւին և անոնց արտադրամիջոցներում մարդկային փոխյարաբերութեան մէջ:

Ըստ Մալթուսին՝ ժողովուրդին թուային աճումը կ'ընթանայ

երկրաչափական յառաջատուությամբ (բազմապատկումով), իսկ սնունդի աճումը՝ թուաբանական (գումարումով)։ ուրեմն, պատե-
րազմ, սով, համաճարակներ, վաղափաս մահ և այլ աղէտներ՝
միջոցներ են գերաճի հարցը մեղմելու։

2.- Մարքսի տեսակէտը

Մարքսի հետևորդները շեշտը կը դնեն սննդանիւթերու բաշխու-
մին վրայ։ Ըստ անոնց, եթէ սնունդի աղբիւրները օգտագործուէին
ճիշդ ձևով, և բաշխումը կատարուէր արդարօրէն՝ ամբողջ
մարդկութիւնը կրնար ապրիլ գոյութիւն ունեցող սննդեղէնով։ Ըստ
անոնց՝ բնակչային բոլոր խնդիրները պիտի անհետանային հա-
մայնավարական արտադրողական դրութեան մը տակ։ Ծնունդներու
սակը ինքնաբերաբար պիտի նուազէր՝ կենսամակարդակի բարձ-
րացումին և երախաներու աշխատանքին նուազումին պատճառով։
Բաց պարզուեցաւ որ այս նախատեսութիւնները իրականութիւն
ըլլալէ աւելի՝ հաւա՛տք ու փափա՛ք էին։

3.- Արդի արևմտեան տեսակէտը

Այս տեսակէտը տակաւին չէ զգեցած վերջնական ձև մը։
Արևմուտքի ժողովրդագիրները կը գտնուին որոնումի փուլին մէջ։
Անոնք չեն խորհիր որ ԹԻԻ-ը առանձինն բուն հարցն է, այլ թիւ-
ին կը կապեն ուրիշ պատճառներ ալ, ինչպէս քաղաքականը,
տնտեսականը, կաշին։

4.- ԲՆԱԿԿԶՈՒԹԵԱՆ ԹՈՒԱՅԻՆ ԱՃԸ

Բնակչութեան աճը (այդ աճին համեմատութիւնը) հիմնական
ազդակ մըն է, որովհետև փոփոխութիւններ կը յառաջացնէ նաև
բնակչութեան ԿԱԶՄ-էն ներս։ Նկատելով որ ընկերութեան մը բոլոր
հատուածները նոյն համեմատությամբ չեն աճիր՝ թիւը կը բերէ նաև
ընդհանուր հաւասարակշռութեան խախտում։

Յատկանշական երևոյթներ կը պարզէ աշխարհի բնակչութեան
աճի համեմատութիւնը։ 1965-ին աշխարհի բնակչութեան թիւն էր
3.3 միլիար, որուն վրայ տարեկան աւելցած է 62-էն 63 միլիոն
հոգի, օրական՝ 170,000-էն 172,000 անձ։

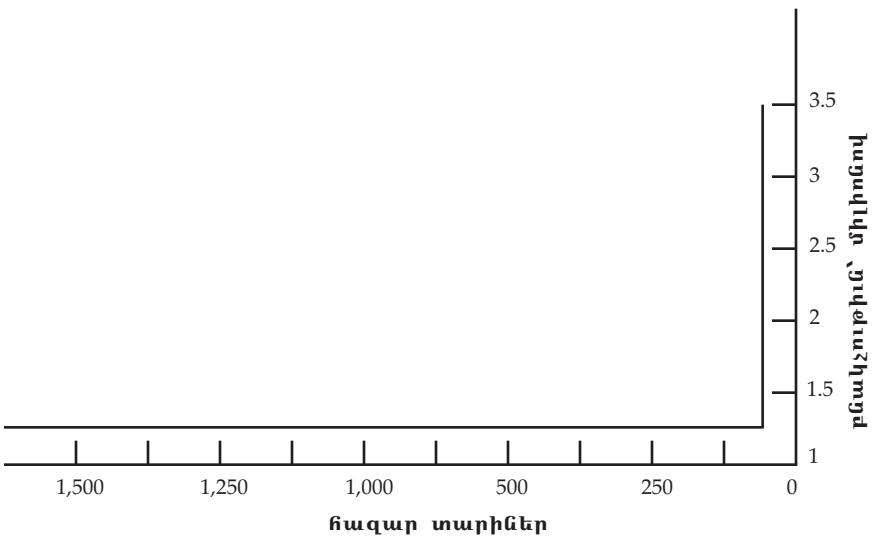
Ծնունդներու համեմատական աճը եղած է ցա՛ծ՝ յառաջացեալ
երկիրներու մէջ (Հիւսիսային Ամերիկա, Եւրոպա, նախկին Խոր-
հրդային Միութիւն, Ովկիանիա)։ եղած է բարձր՝ Ասիոյ, Ափրիկէի,
Կեդրոնական Ամերիկայի, Հարաւային Ամերիկայի մէջ։

1965-էն ասդին երկրարող շրջանին՝ աճը տեղի ունեցած է
այնքա՛ն արագ, որ մարդկութեան թիւը 2000 թուականին պիտի
ըլլայ 6.3 միլիար։

Այս ընթացքով, 2025 թուականին աշխարհի բնակչությունը անգա՛մ մը ևս պիտի կրկնապատկուի և հասնի 16.6 միլիարի:

Ծնունդներու և մահերու միջև համեմատությունը կը կոչուի «Բնական Աճում»: «Գաղթաճում» կը կոչուի համեմատությունը ներգաղթին և արտագաղթին միջև: Ուրեմն՝ երկու կերպերով է որ կը փոխուի բնակչությունը,– Սերնդագործումով և Գաղթով:

Հետևեալ տախտակը ցոյց կու տայ մարդկութեան աճին պատկերը՝ սկսած մէկուկէս միլիոն տարի առաջ և երկարող մինչև ներկան: Աճումին խոշորագոյն մասը տեղի ունեցած է վերջին 300 տարիներուն:

Կողքի էջով՝ երկու տախտակ, մէկը ցոյց տուող աշխարհի բնակչութեան աճը Բ. Համաշխարհային Պատերազմէն ետք, միւսը՝ տարեկան աճին համեմատությունը.–

**Աշխարհի բնակչության տարեկան աճը Բ. Պատերազմից
ետք տոկոսներով**

Ծրջան	1950-61	1960-66
Բովանդակ աշխարհ	1.8	1.9
Ափրիկե	2.1	2.3
Մ. Նահանգներ և Գանատա	1.8	1.5
Լատին Ամերիկա	2.8	2.8
Հարավային Ասիա	2.2	2.5
Արևելեան Ասիա	2.0	1.4
Երոպա	0.8	0.9
Ովկիանիա	2.5	2.1
Խորհրդային Միություն	1.7	1.4

**Աշխարհի բնակչության տարեկան աճին
համեմատությունը տոկոսներով**

Ծրջան	1965-70	1970-75	1975-80
Բովանդակ աշխարհ	2.0	2.0	2.0
Ափրիկե	2.6	2.8	2.9
Մ. Նահանգներ և Գանատա	1.4	1.2	1.3
Լատին Ամերիկա	2.8	2.9	2.9
Հարավային Ասիա	2.8	2.8	2.7
Արևելեան Ասիա	1.8	1.7	1.6
Երոպա	0.8	0.7	0.7
Ովկիանիա	2.0	2.1	2.2
Խորհրդային Միություն	1.0	1.0	1.1

Աղբիւր.– Միացեալ Ազգերու Կազմակերպութեան Տնտեսական և Ընկերային Խորհուրդ, Բնակչութեան Յանձնաժողով, Աշխարհի Բնակչութեան Կացութիւնը (E/CN.9/231) (Ժընև, 1969), էջ 119:

Ծննդաբերութիւններու վրայ հակակշիռը քսաներորդ դարու ամէնէն հրատապ հարցերէն մէկն է, որովհետև մարդկութեան գերաճը զսպելու համար գործածելի միջոցներուն մէջ ամէնէն ձեռնտուն կը թուի ըլլալ, ամէնէն շօշափելին:

Ի՞նչ կ'ուզեն՝ ըսե՛ն, և ի՞նչ պատճառաբանութիւն ալ յառաջ քշեն եկեղեցիներն ու ալլազան խումբեր՝ իրականութենէն խուսափում չկա՛յ.– ՊԷՏՔ Է ՀԿԱԿՇՈՒՈՒՄԱՐԴԿՈՒԹԵԱՆ ԹՈՒԱՅԻՆ ԱԺԸ:

Գ.- ԲԱԶՄԱԾՆՈՒԹԻՒՆԸ

Հետաքրքրական է 1971-ին Լիբանանի մէջ պատրաստուած հետևեալ տախտակը: Ան ցոյց կու տայ տարիքն ու կրօնքը ա՛յդ տարի զաւակ ունեցող լիբանանցի կիներուն:

կիներու տարիք	Քրիստոնեաներ	Իսլամներ
15-19	0.6	1.2
20-24	1,5	2.2
25-29	2.5	3.8
30-34	3.8	5.4
35-39	4.3	6.5
40-44	4.8	7.1
45-49	5.2	7.7
Գումար	3.8	5.1

Այս տախտակին մէջ պարզուող պատկերը չափազանց խօսուն է.- Իսլամ կիները կ'ամուսնանան աւելի փոքր տարիքի, և աւելի բազմածին են՝ նոյնիսկ Լիբանանի նման արևմտականացած երկրի մը մէջ:

Բազմածնութեան աղընշութեամբ յատկանշական է պատկերը, որ կը պարզուի հետևեալ վիճակագրական երկու տախտակներէն.-

**Բազմածնութեան համեմատութիւնը, ըստ շրջաններու,
Խորհրդային Միութեան մէջ**

	բնակչո- տոկոս	ծնունդներու տոկոս, 1973	ծնունդներու տարբերութիւն ըստ երկրի
Պալթիք (լատվիացի, լիթուանիացի, էսթոնիացի)	3	15.1	13.9-16.0
Արևմտեան (ռուս, ուքրանիացի, պելոռուս, մոլտավիացի)	79	15.2	14.9-30.4
Կովկասեան (վրացի, հաչ, ազերի)	5	22.2	18.2-25.4
Ասիական (տաճիկ, թուրքմէն, իւզպէք, քիրկիզ, ղազախ)	13	29.4	23.2-35.6

Աղբիւր.- ՄԱԿ, Տնտեսական և Ընկերային Խորհուրդ, «Յետ-Պատերազմ-եան Ժողովրդագրական Միտումներ և Նախատեսութիւն Մինչև 2000 Թուական», պատրաստուած 1975-ի Յուլիսին՝ Եւրոպայի Տնտեսական Յանձնաժողովի Քարտուղարութեան կողմէ:

ՆՇԵԼԻ ԿԷՏԵՐ.-

ա.- Ասիական շրջանին բնակչությունը իսլամ է և ունի բարձրագույն սակը ծնունդներու.

բ.- Կովկասեան շրջանը, որ ունի երկրորդ բարձրագույն սակը, իր մէջ կը հաշուէ իսլամ Ատրպէյճանն ու այլ իսլամ հաւաքականութիւններ:

Հրեայ և արաբ ծնունդներ Իսրայէլի մէջ

	սերնդագործութեան ընդհ. տոկոս (1966)	ծնունդներու տոկոս (1970)	բնական աճի տոկոս (1970)
Արաբներ	4.00	45.6	3.9
Հրեաներ	16.5	24.2	1.7
Եւրոպածին	1.19		
Իսրայէլածին	1.35		
Ափրիկեասիածին	2.17		

Աղբիւր.- Սերնդագործութեան ընդհանուր տոկոս *Տով Ֆրիտլանտորի «Իսրայէլ» գիրքէն, Պետնարտ Պերըլսընի խմբագրած «Բնակչային Քաղաքականութիւն Զարգացած Երկիրներու Մէջ» գիրքէն (Նիւ Եորք, 1974):*

ՆՇԵԼԻ ԿԷՏԵՐ.-

ա.- Իսլամներու աճումի սակը կրկինն է հրեաներու սակին՝ Իսրայէլի մէջ. և այդ սակերուն համեմատութիւնը մնացած է նոյնը:

բ.- Վիճակագրութիւնը կը վերաբերի 1966-1970 տարիներուն:

Կանոնաւոր յաւելումի բացառիկ պարագայ մըն է Պոլսոյ բնակչութեան թուային աճը վերջին 150 տարիներուն: Այսօր շուրջ ինը միլիոն բնակիչ հաշուող Պոլսոյ բնակչութեան կազմը հետևեալն էր 1849-ին՝ ըստ Almanach de L'Empire Ottoman-ին.-

Պոլսոյ և շրջակայից բնակչութիւն	բանական- չին/ամուրի	ընտանիք կազմած		ընդհանուր թուահամար սեռերու
		այր	կին	
օսմանա- նական հպատակ ստարահպատակ	ստրուկներ	-	5,000	47,000
	իսլամներ	68,000	139,000	141,000
	հայեր (առաքել.)	16,000	93,400	95,600
	հայեր (ոչ-առաք.)	-	8,420	8,580
	յոյներ	33,000	50,000	54,000
	հրեաներ	-	10,800	13,200
		6,000	3,960	4,040
		123,000	310,580	363,420
				797,000

Ուրիշ կարևոր տախտակ մը.-

Հայերու և թուրքերու ընդհանուր թուաքանակը աշխարհի վրայ

տարեթիւ	հայեր	թուրքեր
1926-27	2,900,000	13,648,000
1966	5,000,000	31,391,000
1970	5,309,000	35,666,000
1985-87	5,450,000	40,347,719

ԵՐԿՈՒՆՍԻՍՏԱՆԻՆԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐԵԱԼ ՆԾԵԼԻ ԿԷՏԵՐ.-

1.- Իսլամները (թուրքեր և 52,000 գերիներ) միայն կէսն են քաղաքին բնակչութեան (գերիներէն 47,000-ը կին է)։

2.- Հայերը ամէլի քան քառորդն են (երկու թուրքի դէմ մէկ հայ)։

3.- 150 տարի ետք, հայերուն թիւը 220,000-էն իջած է 30,000-ի, որ հաւանական թիւն է այսօրուան պոլսահայութեան։

4.- Յոյներուն թիւը 137,000-էն իջած է (հաւանաբար) 25,000-ի։

5.- Թուրքերուն թիւը 400,000-էն բարձրացած է շուրջ 7 միլիոնի։ Այսօր Պոլիսը բացառաբար թուրքերէ բնակուած քաղաք մըն է։

6.- Աւելի՛ն՝ ներկայիս Թուրքիոյ բնակչութիւնը անցած է 40 միլիոնի սահմանը՝ իր մէջ հաշուելով 30 միլիոնէ ամէլի թուրք։

Բացայայտ է որ թուրք իշխանութիւնները ծրագրուած աշխատանք յառաջ տարած են իրենց թիւը աճեցնելու ուղղութեամբ, իսկ մենք ոչինչ ըրած ենք։ ո՛չ մէկ հետևողական ճիգ ի գործ դրած ենք Սիիւրի և Հայաստանի մէջ, մինչ ամէնօրեայ մտահոգութիւն ու պաքա՛ր պէտք է ըլլայ ԹԻԻ-ը, և գլխաւոր մտասկեռում՝ անոր աճումը, աշխարհիկ թէ հոգևոր ղեկավարութեան համար։

Թուային յաւելումի ուրիշ ուշագրաւ օրինակ մըն է Քեպէքը։ 18-րդ դարու կէսերուն, Քեպէքի մէջ կար 65,000 ֆրանսախօս՝ երբ անգլիացիները գրաւեցին «Նոր Ֆրանսա»ն և ամէն միջոցի դիմեցին իրենց լեզուն և մշակոյթը պարտադրելու համար անոր։ Բայց ձախողեցան, որովհետև ֆրանսախօս կղերականութիւնը, ի շարս ուրիշ միջոցառումներու՝ հրահրեց ժողովուրդը դէպի բազմաճնութիւն։ Այսօր 6,500,000-ի կը հասնի Քեպէքի ֆրանսախօս բնակչութիւնը։

Հայը Հայաստանի մէջ եղած է բազմաժին ԻՆՔՆԱԲԵՐԱԲԱՐ, բնագործ, հաւանաբար հակազդելու համար ջարդերուն և արտագաղթին պարտադրած շարունակական կորուստներուն: Բայց որքա՞ն ալ բազմաժին՝ չէ՛ կրցած պահել թուային անի տնական յաւելումը, որ անհրաժեշտ է ԱՌՈՂԶ ՈՒ ՈՂԶ ժողովուրդի մը համար՝ բնականոն շարունակականութեան մը պահպանումին տեսակէտէն:¹

1 Մեր ՀԱՅ ԱԶԳԱՅԻՆ ՎԵՐԱԿԵՐՏՈՒՄԻ ԱՌԱՋԱՐԿՆԵՐ շարքին հատորներէն ՏՆՏԵՍՈՒԹԻՒՆ-ի մէջ, յեանելով մեր հաշուումներուն վրայ, գտած ենք որ մեր չափը ունեցող ժողովուրդի մը պարագային նուազագոյն անհրաժեշտ թիւը առողջ գոյատևումի համար՝ ԵՕԹԸ ՄԻԼԻՈՆ է:

III- ԺՈՂՈՎՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ՀԱՅՆԵՐԸ

Ափիւքը չէ ունեցած մարդահամար, ո՛չ ալ վիճակագրութիւններու դրութիւն:

Այս կապակցութեամբ գնահատելի երևոյթ է Ահարոն Ահարոնեանին «Խառն Ամուսնութիւնները Եւ Ամերիկահայ Համայնքը» հատորը, տպուած 1983-ին:

Ահարոն Ահարոնեանը ուսումնասիրած է Նիւ Ինկլենտի շրջանի էջմիածնական թեմին պատկանող 8-9 եկեղեցիներու տոմարները՝ 1950-էն 1976 թուականը երկարող 27 տարիներուն տեղի ունեցած խառն ամուսնութիւններուն աղընչութեամբ: Իր գործը արժանի է լուրջ մօտեցումի:

Ա.- ԽԱՌՆ ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Երբ նկատի ունինք տոհմալեզուային փոքրամասնութիւնները՝ պէտք է կարևորութեամբ քննենք նաև ամուսնութիւններու (իրարու, կամ օտարներու հետ), և գաղթի (ներգաղթ կամ արտագաղթ) պարագաները: Տոհմալեզուային փոքրամասնութիւնները կ'աճին շնորհիւ ծնունդներուն, ներ-ամուսնութիւններուն և ներգաղթին. կը կորսնցնեն իրենց թիւէն՝ մահերու, օտար ամուսնութիւններու և արտագաղթի հետևանքով:

Այլասերումի գլխաւոր ազդակներէն մէկն է խառն ամուսնութիւնը (ամուսնութիւնը օտարներու հետ): Դժբախտաբար, մեր եկեղեցիները չեն ունեցած սովորութիւնը վիճակագրութիւններ պատրաստելու, և ուրեմն՝ խառն ամուսնութիւններու իրական թիւը որոշելը միշտ եղած է շատ դժուար, գրեթէ անկարելի:

Տալէ առաջ Ահարոնեանի կազմած վիճակագրական տախտակներուն եզրակացութիւնը՝ ընենք կարգ մը նշումներ.՝

1.- Քննութեան առարկայ եկեղեցիները կը գտնուին Միացեալ Նահանգներու արևելեան ափը, ուր նորեկներու թիւը համեմատաբար շատ նուազ է:

2.- Քննուող եկեղեցիները կը պատկանին էջմիածնական թեմին, որուն անդամները, սովորաբար, աւելի ամերիկանացած են:

3.- Խառն ամուսնութիւններու սակը նոյնիսկ արևմտեան ափի

«տաք» համայնքներուն մէջ, ուր գերակշիռ է թիւը նորեկներուն, կարծուածէն շա՛տ աւելի է, և կ'աճի շարունակաբար:

4.- Պրն. Ահարոնեանի վիճակագրական տախտակները կ'երկարին մինչև 1976 միայն, թուական՝ որմէ ետք կարևոր փոփոխութիւններ տեղի ունեցան:

5.- Այս տախտակները կը վերաբերին միայն ա՛յն ամուսնութիւններուն, որոնք կատարուած են հայկական եկեղեցիներուն մէջ, մինչ անհամեմատօրէն աւելի մեծ ըլլալու է թիւը ոչ-հայ եկեղեցիներու մէջ կատարուած պսակներուն:

6.- Ազգային գոյատևումի տեսակէտէն հարց է թէ որքանո՞վ հայ-ուրեան ցուցանիշ է հայկական եկեղեցիի մէջ պսակուիլը. իսկ բուն հարցը այն է թէ՛ այս եկեղեցիները իրե՛նք որքանո՞վ հայ են:

7.- Բազմաթիւ զոյգեր կ'ամուսնանան հայկական եկեղեցիի մէջ պարզապէս որովհետև իրենց ծնողները պատկանած են այդ եկեղեցիին:

Հիմա ներկայացնենք կարգ մը եզրակացութիւններ, որոնց հասած է Պրն. Ահարոնեանը¹.-

ա.- Այս ընթացքով՝ երկու կարելիութիւն կը պարզուի հայկական համայնքներու առջև,- ամբողջովին ձուլուիլ, կամ վերածուիլ անձերու, որոնք մարմնապէս և մշակոյթով տարբեր են հայու այն տիպարէն, որ ընդհանրապէս ունինք ի մօի:

բ.- Թերևս արդէն կը գտնուինք օտարացումի սկզբնական այն փուլին մէջ, ուր կը գտնուէր Լեհաստանի հայ գաղութը՝ վերջնական անկումի շրջանէն անմիջապէս առաջ:

գ.- Խառն ամուսնութիւններուն համեմատութիւնն է՝ նուազագոյնը 90 առ 100. սակ մը՝ որ աղիտալի է:

դ.- Ամուսնութիւններու տարեկան ստկական թիւը նուազած է 54 առ 100 համեմատութեամբ: Օրինակ, 1950-ին կնքուած են 136 ամուսնութիւններ, իսկ 1976-ին՝ միայն 62: Պատճառները,- հեռացում հայկական եկեղեցիներէն, ծնունդներու թիւի նուազում, և այլն:

ե.- 90 առ 100 անկում տեղի ունեցած է ներամուսնութիւններու (հայ հայու հետ) սակին մէջ: 1950-ական թուականներուն ներամուսնութիւններուն թիւը եղած է 124՝ 91 առ 100-ը բոլոր ամուսնութիւններուն. 1976-ին այս 124-ը իջած է 12-ի, որ միայն 19 առ 100-ն է ամուսնութիւններու ընդհանուր թիւին:

զ.- Հայերուն մօտ խառն ամուսնութիւններու համեմատութիւնը բարձրագոյններէն է՝ բաղդաստած ուրիշ փոքրամասնութիւններու հետ:

1 Aharon G. Aharonian, *Intermarriage and the Armenian-American Community*. Published by A. G. Aharonian (Shrewsbury, Mass., 1983).

DIOCESAN NEW ENGLAND MARRIAGES EXCLUDING CONNECTICUT FROM 1950 - 1976 INCLUSIVE

YEAR	MARRIAGES		BOTH M/F		TOTAL		MIXED		MIXED	
	NUMBER	ARMENIAN		MIXED MARRIAGES		MARRIAGES AM/NAF.		MARRIAGES NAM/AF		
		No.	%	No.	%	No.	%	No.	%	
1950	136	124	91%	12	9%	5	4%	7	5%	
1951	128	100	78%	28	22%	14	11%	14	11%	
1952	130	97	75%	33	25%	16	12%	17	13%	
1953	106	80	75%	26	25%	9	9%	17	16%	
1954	115	83	72%	32	28%	14	12%	18	16%	
1955	106	75	71%	31	29%	18	17%	13	12%	
1956	106	78	74%	28	26%	14	13%	14	13%	
1957	112	78	70%	24	30%	12	10%	22	20%	
1958	90	62	69%	28	31%	13	14%	15	17%	
1959	72	47	65%	25	35%	11	15%	14	20%	
1960	72	48	66%	24	34%	12	17%	12	17%	
1961	77	43	56%	34	44%	20	26%	14	18%	
1962	68	42	62%	26	38%	9	13%	17	25%	
1963	72	42	58%	30	42%	18	25%	12	17%	
1964	69	42	61%	27	39%	11	16%	16	23%	
1965	48	24	50%	24	50%	12	25%	12	25%	
1966	47	24	51%	23	49%	10	21%	13	28%	
1967	56	29	52%	27	48%	17	30%	10	18%	
1968	76	32	42%	44	58%	19	25%	25	33%	
1969	53	23	43%	30	57%	17	32%	13	25%	
1970	66	19	29%	47	71%	25	38%	22	33%	
1971	62	20	32%	42	68%	20	33%	22	35%	
1972	77	25	32%	52	68%	22	29%	30	39%	
1973	72	17	24%	55	76%	19	26%	36	50%	
1974	65	23	35%	42	65%	13	18%	29	47%	
1975	56	14	25%	42	75%	11	20%	31	55%	
1976	62	12	19%	50	81%	19	31%	31	50%	
TOTALS	2199	1303	59%	896	41%	400	18%	496	23%	
1950-54	615	484	79%	131	21%	58	9%	73	12%	
1955-59	486	340	70%	146	30%	68	14%	78	16%	
1960-64	358	217	61%	141	39%	70	19%	71	20%	
1965-69	280	132	47%	148	53%	75	27%	73	26%	
1970-74	342	104	30%	238	70%	99	29%	139	41%	
1975-76	118	26	22%	92	78%	30	25%	62	53%	
TOTALS	2199	1303	59%	896	41%	400	18%	496	23%	

M/F = MALE/FEMALE

AM = ARMENIAN MALE

NAM = NON-ARMENIAN MALE

AF = ARMENIAN FEMALE

NAF = NON-ARMENIAN FEMALE

Բ.- ՀԱՅ-ՈՒԹԻՒՆԸ ՈՐՊԷՍ ԺՈՂՈՎՐԴԱԳՐԱԿԱՆ ՏՈՒՆԱԼ

Ինչպե՞ս ալ սահմանենք ՀԱՅ-ուրիւնը (հայ ըլլալը)՝ գոյութիւն ունենալու եւ հայ-ութեան աստիճաններ, որակային ու տեսակային տարբերութիւններ:

Այս առումով կարելի է հաւաքականութիւն մը բաժնել 5-ի.-
ա.- Ծեշտեալ յանձնառութիւն մը ունեցող անձեր.

բ.- «Որոշ» յանձնառութեամբ անձեր.

գ.- Միջին դիրք գրաւող անձեր.

դ.- «Ազգային դուռ»էն դուրս ելլելու վրայ գտնուող անձեր.

ե.- Ազգային դուռէն դուրս ելած անձեր:

Կան անձեր, որոնց համար «Հա՛ն է ա՛ն, որ պարզապէս կը յայտարարէ թէ հա՛ն է ինք»։ Հայ-ութիւնը դադրելու սկսած է ազգային որակ ու տեսակ ըլլալէ. սկսած է ՊԻՏԱԿ ըլլալու:

Արդ, ո՞վ պէտք է «հայ» նկատել, և ի՞նչ չափանիշներով մարդահամար կատարել: Առանց չափանիշի՝ չկայ բնորոշում, և առանց բնորոշումի՝ չափելու կարելիութիւն: ՀԱՅ ըլլալը տեսակի և որակի հարց է: Հայ-ութիւնը՝ ազգային ժառանգութեան թէ՛ պաշտպանութիւնն է, թէ՛ գոյատևումը, և թէ՛ ՓՈՒՍԱՆՑՈՒՄը սերունդէ սերունդ: Սերունդի մը Հայ-ութեան աստիճանը կախեալ է՝ յաջորդ սերունդին իր փոխանցել կրցած ազգային ժառանգութեան չափէն ու որակէն:

Գ.- ԳԱՂԹ ԵՒ ԱՄՈՒՄՆՈՒԹԻՒՆ

ա.- Գաղթ

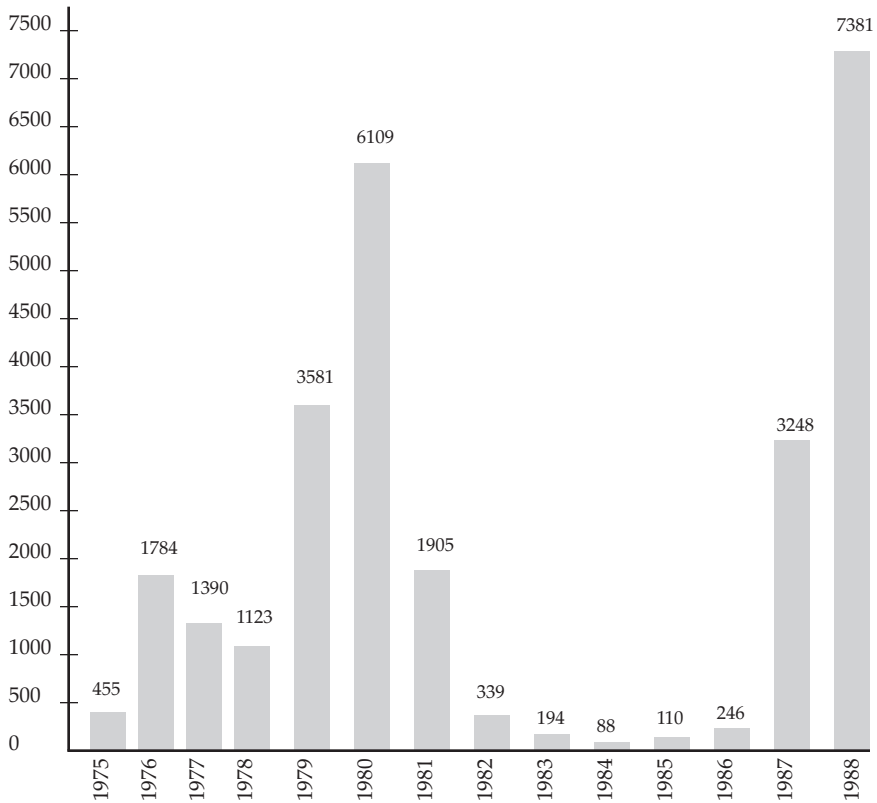
Երկու գլխաւորագոյն ազդակներ են ԳԱՂԹ-ը և ԱՄՈՒՄՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ-ը՝ թիւի և թուային որակի տեսակէտէն:

Օրինակ, Ափիւղքի մէջ, արտագաղթի պատճառով համայնքներ մեղմելու վրայ են, մինչ ուրիշներ կը վերակենդանանան ներգաղթի հետևանքով: Գաղթը ճիմնովին փոխած է Ափիւղքի ժողովրդագրական պատկերը, և համայնքներուն հարցերն ու դժուարութիւններուն տեսակը:

Գաղթի կապակցութեամբ՝ ուշադրութեան արժանի է մանաւանդ արտագաղթը Հայաստանէն դէպի Ամերիկա, և յատկապէս Միացեալ Նահանգներ: Անկախ որպէս ազգային երևոյթ իր ունեցած անպատեհութիւններէն՝ այս արտագաղթը ստեղծած է նոր բարդութիւններ ամերիկահայ գաղութէն ներս, տրուած ըլլալով որ գուգադիպած է Մերձատր Արևելքէն ևս դէպի Ամերիկա կատարուող արտագաղթին: Հայաստանահայը, պտուղ՝ ամբողջովին տարբեր իրաւակարգի մը, և մերձատր արևելքի հայը՝ արմատապէս տարբեր ամերիկածին հայէն, չէին կրնար հեշտօրէն միաձուլուիլ թէ՛ իրարու հետ, և թէ՛ համայնքին միւս հատուածներուն:

Ստորև տախտակ մը որ ցոյց կու տայ թուային պատկերը

Հայաստանէն դէպի Միացեալ Նահանգներ կատարուած արտագաղթին՝ 1975-էն մինչև 1988.-

բ.- Ամուսնութիւն

Ամուսնութիւնները,- ներամուսնութիւն թէ օտարի հետ,- հիմնական ժողովրդագրական նշանակութիւն ունեցող խնդիր են՝ կապուած մեր թիւին և որակին: Այս կապակցութեամբ մասնաւանդ՝ պէտք է զգուշանանք օգտագործել օրինակը հրեաներուն: Անոնց պարագային, օտար ամուսնութիւններն անգամ, յաճախ, ի նպաստ իրենց են ա՛յն իմաստով որ սովորաբար օտար կողակիցը (և կողակցուհին) կը դառնան հրեայ, մինչ մեր պարագային՝ օտար ամուսնութիւնը անխուսափելի օտարացում է միշտ՝ եթէ ո՛չ անմիջապէս, բայց ապահովաբար շուտով:

Արդ, երբ կը մտածենք որ ներկայիս օտար ամուսնութիւններու ընդհանուր համեմատութիւնը, ըստ անպաշտօն հաշուումներու, շուրջ 75-էն 80 առ 100 է՝ դժուար չէ կոսիլ թէ ինչպիսի՜ խորունկ

անդումնդի մը եզերքին հասած ենք արդէն Ամերիկայի մէջ: Առանց ՀԱՅ ԸՆՏԱՆԻՔին զօդիչ ուժին՝ շիջումի դատապարտուած է ամէն ճիգ ու ծաղկումի կարելիութիւն:

Դ.- ՎԻՃԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ԵՒ ՄԵՆՔ

ա.- Մուտք

Ո՛չ միայն վիճակագրութիւն չենք պահեր, այլ նաև թիւեր «կը ստեղծենք», ու կը կրկնենք զանոնք մինչև որ ընդունուին որպէս հաւաստի՝ տուեալներ մեր մամուլին, ճառախօսներուն և դեկա-վարներուն կողմէ:

Ստորև՝ ըստ 1986-ի քանատական մարդահամարին՝ հայերուն թիւը ցոյց տուող վիճակագրական ծանօթութիւններ: Այդ պաշտօ-նական թիւերը, անշուշտ, հարիր տոկոսով ճշգրիտ կրնան չըլլալ, բայց կարելի մօտաւորագոյնն են ճշգրիտ թիւին:

Յատկանշականը հետևեալն է,- համաձայն մարդահամարին, հայութեան (խառն թէ զուտ) թիւը 27,390 է, մինչ «ըստ հայ զա-նազան կազմակերպութեանց՝ Քանատայի հայերուն թիւը կը տա-րութերի 40-65 հազարի միջև», կրկինը՝ մարդահամարի թիւին:

Ընդհանուր պատկերը նոյնն է նաև բոլոր գաղութներուն պա-րագային: ԹԻԵՐԸ ԽՈՇՈՐՑՈՒԱԾ ԵՆ ՄԻՇՏ. երբեմն՝ անտրամաբա-նական ըլլալու աստիճան: Օրինակ, 1987-ին հրատարակուած «Հայաստանի Պատմական Ատլաս» գիրքին համաձայն՝ Լիբանանի հայութեան թիւն է 200,000, Սուրիոյ հայութեանը՝ 100,000, Ֆրանսայի հայութեանը՝ 300,000, Քանատայինը՝ 50,000, Իրա-նինը՝ 200,000, և այլն. թիւեր՝ որոնք երևակայական են և ՓԱՓԱՔԱԾԻՆ...:

բ.- Վիճակագրութեան մը աղընշութեամբ

Մեր ուսումնասիրութեան այս կէտին՝ ներկայացնենք վեց տախտակներ՝ ֆրանսահայութեան պատկերը պարզել փորձող: Անոնց հեղինակը կատարած է օգտակար աշխատանք մը՝ թէև շատ մասնակի: Քննել է ետք այդ տախտակները, կ'արժէ «գուշա-կութիւն» մը ընել թէ ի՞նչ է ֆրանսահայութեան իրական ՈՐԱԿԱՅԻՆ թիւը ներկայիս: Կը թուի որ ֆրանսահայութեան իրական թիւը շատ հեռու է 300,000 ըլլալէ. գաղութ մը, որ իր ամբողջ կեանքին ընթացքին (1920-1990) ունեցած է միայն 2 կամ 3 հաշկական փոքր դպրոց՝ ի՞նչպէս կրնայ 300,000 անդամ հաշուել...: Անկարելի չէ՝ որ հաշկական ծագում ունեցող 300,000 ֆրանսացիներ գտնուին Ֆրանսա, բայց անկարելի՛ է որ ֆրանսաՀԱՅերուն թիւը 100,000-էն աւելի ըլլայ ներկայիս:

Ո՛Վ ՈՐ ԶԷ՛ ԱՆՑԱԾ ՀԱՅԱՑՈՒՄԻ ԲՈՎԷՆ՝ Ի՞ՆՉ ՊԱՏՃԱՌ ԿԱՅ ՈՐ ՀԱՅ ԸԼԼԱՅ...:

• • •

Ֆրանսահայ աւետարանական հովիւ մը՝ Ռընէ Լևոնեան, հրատարակած է ուսումնասիրութիւն մը ֆրանսահայ գաղութին մասին: Գիրքը կը պարունակէ վիճակագրութիւններ, որոնց առաջադրանքն է ստուգել ֆրանսահայ գաղութին հայ-ուրեան աստիճանը:

Ստորև ներկայացուող 6 տախտակներուն քննութենէն պարզուող պատկերը կը վերաբերի ֆրանսահայութեան շա՛տ փոքր և շա՛տ մասնաւոր մէկ հատուածին. և ատիկա այն հատուածն է, որ կազմուած է առաւելաբար դեռ «հայ» մնացած բողոքական ֆրանսահայերէ:

Ամէն պարագայի, իրենց ներկայ վիճակին մէջ իսկ, այդ տախտակները յստակօրէն մատնացոյց կ'ընեն տիրող աղիտալի վիճակը ֆրանսահայութեան:

ՈՐՈ՞Ւ ՀԵՏ ԿԸ ՓԱՓԱՔԻՍ ԱՄՈՒՍՆԱՆԱԼ

Ա.գ.ութիւն	Ա. սերունդ(%)	Բ. Սերունդ(%)	Գ. սերունդ(%)
Հայու մը հետ	93.3	80	60
Տարբերութիւն չ'ըներ	6.6	15	36
Չեմ գիտեր	—	5	4

• • •

Կրօնք	Ա. սերունդ(%)	Բ. Սերունդ(%)	Գ. սերունդ(%)
Բողոքականի հետ	63.3	50	68
Հաւատացեալի հետ	6.6	40	16
Տարբերութիւն չ'ըներ	23.3	10	16

ՈՐՈ՞Ւ ՀԵՏ ԱՄՈՒՍՆԱՑԱԾ ԵՍ

	Ա. սերունդ(%)	Բ. Սերունդ(%)
Հայ բողոքականի հետ	46.6	50
Հայ առաքելականի հետ	46.6	20
Ֆրանսացի կաթողիկէի հետ	3.3	15
Ամուրի եմ	---	15

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՄՇԱԿՈՅԹ - ԺՈՂՈՎՐԴԱՅԻՆ ԵՐԳ ՈՒ ՊԱՐ

	Ա. սերունդ(%)	Բ. Սերունդ(%)	Գ. սերունդ(%)
Գիտեմ երգերը	50	55	36
Գիտեմ պարերը	20	45	56

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՄՇԱԿՈՅԹ - ՀԱՅ ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐ

	Ա. սերունդ(%)	Բ. Սերունդ(%)	Գ. սերունդ(%)
Գիտեմ՝			
5 հեղինակ	23.3	45	8
4 հեղինակ	3.3	10	—
3 հեղինակ	6.6	15	12
2 հեղինակ	46.6	5	24
1 հեղինակ	20.0	25	36
0 հեղինակ	—	—	20

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԻՆՔՆՈՒԹԻՒՆ

	Ա. սերունդ(%)	Բ. Սերունդ(%)	Գ. սերունդ(%)
Հայ ըլլալդ անհանգիստ կ'ընէ՞ք քեզ - ՈՉ	100	100	88
Առեկի հա՞յ կը զգաս թէ ֆրանսացի			
- Առեկի հայ	88.6	45	16
- Առեկի ֆրանսացի			28
- Երկուքն ալ	11.3	55	56
Կը հասկնամ հայերէն	100	100	60
Կը խօսիմ հայերէն	100	100	56
Կը գրեմ հայերէն	90	65	16
Կը գործածեմ հայերէնը բարեկամներու ընկերակցութեամբ երգելու	43.3	50	28
Կը հաւնիմ հայկական երգեցողութիւնը (կրօն.)	100	100	72
Հայերէն կ'աղօթեմ	83.3	30	0
Երկու լեզուով կ'աղօթեմ	13.3	40	12
Հայերէն կը խորհիմ	76.6	5	0
Երկու լեզուով կը խորհիմ	20	60	12

գ.- Ուրիշ վիճակագրություն մը

Ստորև ներկայացնենք ուսումնասիրություն մը՝ ստորագրուած Արմենակ Ոսկանեանին կողմէ, և լոյս տեսած «Լրաբեր Հասարակական Գիտությունների» պարբերականին 1985-ի Սեպտեմբերի համարին մէջ, թիւ 9, Երևան:

Բայց նախ կարգ մը մատնանշումներ.-

ա.- Ծատ մը թիւեր ունեցուած են (կամ 1985-էն ի վեր նուազած են առ հասարակ), բացի Հիւսիսային Ամերիկայի և քանի մը փոքր նորակազմ գաղութներու թիւերէն: Օրինակ, Ֆրանսայի համար 350,000-ը չափազանցուած է, նոյնպէս՝ Թուրքիոյ 65,000-ը, Լիբանանի 250,000-ը, Սուրիոյ՝ 120,000-ը, Իրանի՝ 220,000-ը:

բ.- Սփիւռքի ընդհանուր թուաքանակը՝ 2,225,004, բնա՛ւ չի թուիր համապատասխանել իրականութեան: «Իրական» թիւը հաւանաբար 1,225,000 է:

Ամէն պարագայի, ուսումնասիրությունը կու տայ ընդհանուր գաղափար մը Սփիւռքի թուային պատկերին մասին: Բայց բուն խնդիրը այն է թէ փոքր հաշիւներն ունեցող գաղութները արդէն սկսած են կորսնցնելու իրենց ինքնությունը. թիւին կարևորությունը գգալի է յատկապէս անո՛նց աւրնշտութեամբ:

ԵԻՐՈՊԱ		Ռումանիա	6,000
Ալպանիա	180	Ֆրանսա	350,000
Անգլիա	17,000		
Աւստրիա	4,000	Ընդամենը՝	446,015
Պելճիքա	5,000		
Պուլկարիա	25,000	ԱՄԻԱ	
Արևմտ. Գերմանիա	10,000	Արաբ Էմիրություններ	5,000
Արևել. Գերմանիա	40	Պանկլատեշ	100
Տանըմարք	100	Պորմա	10
Սպանիա	500	Եմէն	10
Իտալիա	1,000	Երուսաղէմ	600
Հոլանտա	3,000	Թուրքիա	65,000
Յունաստան	15,000	Ինտոնէզիա	100
Հունգարիա	1,000	Իսրայէլ	2,000
Լեհաստան	1,000	Իրան	220,000
Լիքսենպուրկ	15	Իրաք	20,000
Եուկուլաիա	50	Լիբանան	250,000
Մալթա	10	Կիպրոս	4,000
Մոնաքօ	50	Հարաւային Քորէա	4
Շուէտ	3,000	Հնդկաստան	1,000
Զուիցերիա	3,000	Հոնկ Բոնկ	50
Չեխոսլովաքիա	50	Յորդանան	4,000
Փորթուկալ	20	Ճափոն	100

Չինաստան	100	Սիերալիոնե	10
Սեյուտական Արաբիա	8,000	Սուտան	1,000
Սինկափոր	1,000	Փղոսկրեայ ափ	30
Սուրիա	120,000	Քենիա	10
Թաշուան	30		
Քուէլթ	11,000	Ընդամենը՝	44,885
Ֆիլիպին	100		
Ընդամենը՝	712,204	ԱՄԵՐԻԿԱ	
		Միացեալ Նահանգներ	800,000
ԱՓՐԻԿԷ		Արժանթին	85,000
Ալճերիա	20	Պրագիլ	20,000
Կանա	10	Քանադա	70,000
Եգիպտոս	12,000	Քուպա	100
Եթովպիա	1,000	Մեքսիկա	400
Զաիր	100	Չիլի	300
Զիմբաւայուէ	100	Վենեսուելա	1,600
Թունուզ	25	Ուրուկուէ	14,000
Լիպիա	100		
Գոնկո	100	Ընդամենը՝	991,400
Հարաւային Ափրիկէ	30,000		
Մատակաւքար	60	ՈՎԿԻԱՆԻԱ	
Մարոք	200	Աւստրալիա	30,000
Նիկերիա	10	Նոր Զելանդա	500
Չատ	10		
Ճիպոթի	100	Ընդամենը՝	30,500
		Ընդհանուր գումար՝	2,225,004

ՍՓԻՒՌՔԱՀՅՈՒԹԵԱՆ ԹԻՒՐ

դ.- Թուային որակ

Իր հայրենիքէն դուրս ապրող ժողովուրդի մը համար՝ ԹԻՒ-ԻՆ ԱՐԺԷՔԸ ՍԵՐՏՕՐԷՆ ԿԱՊՈՒԱԾ Է ԹԻՒՐ ԿԱԶՄՈՂ ԱՆՀԱՏՆԵՐՈՒՆ ՈՐԱԿԻՆ ՀԵՏ: Գաղթական ժողովուրդի մը գոյատևումը ԹԻՒ-Ի ՀԱՐՑ ԶԷ ՄԻԱՅՆ, այլ մանաւանդ ԱՅԴ ԹԻՒԻՆ ՈՐԱԿԻՆ ՀԱՐՑՆ Է:

ե.- Թիւ և դպրոց

Վերջին հաշուով, գաղութի մը ապագան կախուած է, առաւելաբար, իր դպրոցներէն, անոնց որակէն, մակարդակէն, և հոն յաճախող աշակերտութեան թիւէն: Երբ կ'ուզենք չափել իր հայրենիքէն դուրս ապրող ազգային հաւաքականութեան մը ՈՒԺԸ՝ անոր ԱՊԱԳԱՆ Է որ կը պարտինք չափել. ՆԵՐԿԱՆ այնքանո՞վ միայն կարևոր է՝ որքանով ան կը ՊԱՐՈՒՆԱԿԷ ԱՊԱԳԱՅԻՆ ՀՈՒՆՏԵՐԸ:

Համայնքի մը հայ վարժարաններուն աշակերտութեան թիւը չափանիշ ընդունելու սկզբունքէն մեկնելով՝ եթէ փորձենք ճշդել, օրինակ, պոլսահայութեան այժմու ԻՐԱԿԱՆ թիւը, կը պարզուի որ Թուրքիոյ հայութեան համար տրուած 65,000 թիւը չի՝ համապատասխաներ իրականութեան:

Ըստ Թուրքիոյ հայոց պատրիարքութեան 1987-ի օրացույցին, պոլսահայ 21 վարժարաններու աշակերտութեան ընդհանուր թիւն է 4,288: Ասոնց կողքին, «կարևոր թիւով հայ աշակերտներ ալ կը յաճախեն պետական և օտար վարժարաններ»:

Արդ, եթէ հաշուենք որ շուրջ 3,000 հայ աշակերտներ կը յաճախեն ոչ-հայկական վարժարաններ, ու նոյնիսկ եթէ այդ ոչ-հայկական վարժարաններ յաճախող աշակերտները նկատենք ՀԱՅ՝ պոլսահայ աշակերտութեան ընդհանուր թիւը կը հասնի կէոր հաշուով 7,300-ի:¹ (Պէտք է եմթադրել որ գաւառները հայկական դպրոցներ չկան, ուրեմն հոն գտնուող հայութիւնը ազգային կազմակերպեալ համայնքներէ չէ բաղկացած): Ու եթէ այս 7,300 աշակերտներէն իւրաքանչիւրը եկած նկատենք 4 հոգի՛նոց ընտանիքէ մը՝ պոլսահայութեան թիւը կ'ըլլայ 29,200 և ո՛չ թէ 65,000:

գ.- «Ներքին Սփիւոք»

Անշուշտ, կայ տակաւին «Ներքին Սփիւոք»ը, որուն թուային վիճակը և դպրոցներուն կացութիւնը շատ անելի անմխիթարական են՝ քան Սփիւոքինը: Բայց այս մասին՝ անելի ուշ:

ե.- ԲԱԶՄԱԾՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԹԻՒ

Հիմա արտատպենք ծանօթ գրող, պատմաբան և հրապարակագիր Սիմոն Սիմոնեանին մէկ գրութենէն մասեր՝ առնելով Լոս Անճելըսի «Նոր Օր» եօթեայէն: Գրութիւնը մատը կը դնէ թուաքանակի հարցին վրայ:

ԲԱԶՄԱԶԱԿՈՒԹԻՒՆ, ԲԱԶՄԱԾՆՈՒԹԻՒՆ

Հայ կիները, բովանդա՛կ աշխարհի երիտասարդ հայ կիները, Սփիւոքի թէ Մայր Հայրենիքի, առնուազն 500,000 երիտասարդ հայ կիներ, կամաւոր, քաջ ու ազգասէր կիներ, կրնա՞ն տասը տարի յաջորդաբար մէկական զաւակի ծնունդ տալ... Տասը տարի ետք՝ ճիշդ 5,000,000 անելի հայ ունենալու համար: Հայ ժողովուրդի յաներժութիւնը կ'ապահովուի քանի մը հարիւր տարուան համար:

Թիւը անհրաժեշտութիւն է հայ ժողովուրդի յաներժացման

1 Այս մասին մանրամասնօրէն տեսնել մեր «Կրթութիւն» աշխատութիւնը:

համար, թիւը որակ է մեր պարագային: Նախ հայ ժողովուրդին յաւերժացումը, ապա՝ անոր հայրենիքին ազատագրութիւնը, վասնզի առանց ժողովուրդի՝ անիմաստ ու անբովանդակ է հայրենիքը, ինչպէս առանց թոշունի վնդակը:

Դժբախտաբար, հայ ժողովուրդը այժմ բազմաձին չէ. հայ ներկայ ընտանիքը, Հայաստանի թէ Սփիւքի մէջ, **բազմազաւակ** չէ, ասիկա ծանր ճշմարտութիւն մըն է, որուն պէտք է գիտնանք նայիլ ճակատէն, քաջաբար: Պէտք չէ խաբենք մենք մեզ:

Գիւղացիութիւնը արգասաւորութիւն կը բերէ ժողովուրդի մը, ա՛ն է որ կը բազմացնէ ժողովուրդը: Արդ, արտասահմանի մէջ մենք գրեթէ գիւղացիութիւն չունինք, արտասահմանի մեր ժողովուրդին 98,-ը քաղաքացի է, ամէն կերպ քաղքենի կենցաղով: Հայաստանի մէջ դժբախտաբար գիւղերը կը պարպուին ի հաշիւ Երևանի և միւս 3-4 քաղաքներուն: Հայաստանի քաղաքացի ու քաղքենի դարձած գիւղացիութիւնը դադրած է բազմազաւակութենէ, և հազիւ մէկ կամ երկու ծնունդներով կը բաւականանայ:

Հայ ժողովուրդը պարտաւոր է **տեսնել**, որ զինք շրջապատող և իրեն դրացի ժողովուրդները **բազմաձին են ահաւոր չափերով**, - Ազրպեյճանցիները, Քիւրտերը, Թիւրքերը ի՛րապէս բազմաձին են, որովհետև անելի **գիւղացի** են, շատ անելի **տգէտ** ու **կրօնամոլ**: Ու մենք անհոմ տխմարութեամբ մը կը փառաբանենք մէկ միլիոնի մօտեցող և այժմ մէկ միլիոնը անցնող Երևանը, որ կոյր եսասիրութեամբ մը կը քամէ, կը պարպէ ու կը ջնջէ հայ գիւղերը: Երևանը պէտք չէր -թոյլ պէտք չէ տայինք- որ անցնէր 250,000-ի թիւը. հանճարեղ ակադեմիկոս Թամանեանը Երևանի յատակագիծը շինած էր (գրեթէ 60 տարի առաջ) առաւելագոյն մի միայն 300,000 բնակչութեան համար. անկէ մէկ հոգի անելին ազգավնասութիւն է...:

Թիւը որակ է մեր պարագային, մանաւանդ քալլ պահելու մեր դրացիներուն հետ, որոնք իրապէս կ'աճին, մինչ մենք կը կարծենք աճիլ:

Էր երբեմն մենք իրապէս կ'աճէինք.

Իսկ այժմ չկայ Թուրքին սուրը, բայց յոգնած է հայ արգանդը: Մեր կորսուած հողերուն վրայ և նոյնիսկ մեր փրկուած հողակտորին վրայ մենք չենք աճիր:

Ուրիշներ կ'աճին: Կ'աճին... մեր տեղ:

Մեր **դրացիները** կ'աճին մեր հողերուն վրայ և մեր հողերուն շուրջ, մեր հողերուն կից:

Թի՛ւ, Էլի՛ թիւ...

Կրկնելով կրկնենք, թիւը կրնայ վաղը որակ բերել, մինչդեռ որակը թիւ չի բերեր:

Մեսրոպ Մաշտոց, Նարեկացի, Քուշակ, Կոմիտաս, Աճառեան,

Համբարձումեան չունեցող Քիրտ ժողովուրդը, իր քսան միլիոն բնակչութեամբ **իբերամօտ**, վաղը կրնայ հանճարներ ծնիլ, ան-պայմա՛ն ծնիլ...: Մինչ մենք մեր հանճարներով կը դողանք մեր վաղուան համար: Մեր հանճարները անգօր են մեզ բազմապատ-կելու: Ագարակներու մէջ ճուտիկներ բազմացնող մեքենաներու պէս «թափելու» ենք հայ ծնունդներ...: Երկիրը կը պատկանի աճողներուն ու դիմացողներուն: **Առնէտները, մուկերը դիմացան, մինչ մամուրները մահացան:**

(*Նոր Օր եռօրեայ, 9 Նոյեմբեր 1984*)

ՕԳՏԱԳՈՐԾԵԼԻ ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.–

Ձուլումի առընչութեամբ՝ մեզի համար շահեկան է հետևեալ տեղեկութիւնը.– Ըստ Իսրայէլեան աղբիւրներու՝ ամէնէն «դժուար» վայրը ազգային ինքնապաշտպանումի տեսակէտէն՝ Քալիֆոռնիա՛ն է. այլասերումի ուժերը հո՛ն է որ ամէնէն զօրեղ ազդեցութիւնը կը բանեցնեն: Իսկ Մոնթրէալի հրեայ գաղութն է որ ունի առաւելագոյն կարելիութիւնը և միջոցները գոյատևելու: Այդ գաղութին ընկերային կոտ և սեղմ կառոյցը, ինչպէս նաև Քեպէքի պաշտօնապէս երկեզու ըլլալը, և ուրեմն՝ ընձեռած ազատութիւններն ու դիրութիւնները՝ գլխաւոր պատճառներն են հրեայ համայնքին գոյատևումը կարելի դարձնող՝ աւելի քան որևէ այլ սփիւքեան գաղթօճախ:

2.- ՎԻԾԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՏՈՒԵԱԼՆԵՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԲՆԱԿԿՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ¹

1920–էն ի վեր Հայաստանի բնակչութիւնը անելցած է շարունակաբար՝ եթէ նկատի չառնենք 1941–45 հնգամեակը, որ կը գուգադիպի Բ. Համաշխարհային պատերազմին: Այդ տարիներուն Հայաստանի բնակչութիւնը նուազած է զգալիօրէն: 1941–ի 1,360,000–ին փոխան՝ 1945–ին եղած է 1,186,900. 174,000 հոգի նուազ՝ ըստ տրուած պաշտօնական թիւերուն:

(*Ընդհանուր կարծիքը, սակայն, այն է որ թիւի նուազումը*

1 Նկատի պէտք է առնել թէ վիճակագրական տուեալները հիմնականին մէջ վերամշակուած են համաձայն «Հայկական Սովետական Հանրագի-տարան»ի 13–րդ լրացուցիչ հատորին, որ կը կրէ «Սովետական Հայաս-տան» խորագիրը: Հոն, վերջին տուեալները կը վերաբերին 1985 թուա-կանին: Անկէ յետոյ լուրջ վիճակագրական փորձ չ'է կատարուած՝ Հայաս-տանի քաղաքական զարգացումներուն հետևանքով: Նոյնպէս նկատի պէտք է առնել թէ նախկին Խորհրդային Միութեան հանրապետութիւններուն հետ քաղդատական տուեալները, հակառակ Խ. Միութեան ոչ ևս ըլլալուն, պահուած են հիմնական մէկ նկատառումով՝ Հայաստան կը շարունակէ աշխարհագրաքաղաքական նո՛յն ծիրին մէջ գտնուիլ՝ նո՛յն ժողովուրդներու սահմանակցութեամբ և դրացնութեամբ:

եղած է շատ անելի բարձր՝ քան ցույց տրուած 174,000-ը: Պատերազմի ընթացքին զոհուածներուն թիւը միայն եղած է 300,000 և անելի:)

Բնական աճը Հայաստանի՝ գրեթէ միշտ եղած է անելի բարձր քան Խորհրդային Միութեան աճը: 1960-ին յատկապէս, Հայաստանի բնակչութեան աճը եղած է 33.3 առ 1,000. մինչ նոյն տարին ամբողջ Խ. Միութեան աճը եղած է միայն 18.4 անձ՝ իւրաքանչիւր 1,000 մարդու վրայ:

1960-էն ետք, սակայն, Հայաստանի բնակչութեան աճը սկսած է պակսելու տևապէս: Այսպէս, 1970-ին, այդ աճը եղած է միայն 17.0: Եթէ 1960-ին Հայաստանը իր բնական աճին տեսակէտէն Խ. Միութեան մէջ կը գրաւէր 4-րդ տեղը՝ Ատրպէյճանէն, Թուրքմենիստանէն և Իւզպէքիստանէն ետք (բոլորն ալ իսլամական երկիրներ), 1985-ին սակայն կը գրաւէր բնական աճով 6-րդ, իսկ ծնելիութեան մակարդակով՝ 7-րդ տեղը, իր դիրքը զիջելով ուրիշ երեք իսլամական ժողովուրդներու:

Քննենք ծնունդ-մահ փոխ-շարաքերութիւնը 1,000 անձի հաշուով՝ Հայաստանի պարագային.

Տարեթիւ	Ծնունդներ	Մահեր	Բնական աճ
1940	41.2	13.8	27.4
1950	32.1	8.5	23.6
1960	40.1	6.8	33.3
1970	22.1	5.1	17.0
1979	22.9	5.6	17.3
1985	24.1	5.9	18.2

Վերևի տուեալներէն կը պարզուի որ Հայաստանի բնական աճը (18.2) արդիւնք է առանելաբար մահերու նուազումին: Ծնունդներու նուազումը ակնբախ է:

Արդ, ի՞նչ են պատճառները Հայաստանի ծնունդներուն նուազումին: Պատասխանը ժողովրդագրական և տնտեսագիտական բարդ հաշուումներու կը կարօտի: Տանք, սակայն, խորհրդային հեղինակներու կարծիքը:

1.- Ընդհանուր առմամբ Հայաստանի բնակչութեան մշակութային-կրթական մակարդակին բարձրացումը: Յետ-պատերազմեան տարիներուն՝ բարձրագոյն կրթութիւն ստանալու ձգտումը դարձած է հիմնական նպատակը նաև երիտասարդ աղջիկներուն մեծ մասին. հետևաբար անոնք սկսած են ամուսնանալու անելի ուշ՝ 24-25 տարեկանին:

2.- Չամուսնացածներու և ամուսնալուծուածներու թիւերուն ընդհանուր աճը: Երիտասարդ այր-մարդիկ տնտեսական և հասարակական այլևայլ պատճառներով կը ձգձգեն իրենց ամուսնութիւնը. միւս կողմէ՝ յարատւօրէն կ'աճի ամուսնալուծութիւններու թիւը: Օրինակ, 1950-ին 1,000 բնակիչի հաշուով եթէ ամուսնութիւններու թիւը 14.8, իսկ ամուսնալուծութիւններու թիւը 0.1 էր, ապա այդ թիւերը 1985-ին համապատասխանաբար կը կազմէին՝ 9.9 և 1.1: Տեղին պիտի ըլլայ նաև դիտել տալ թէ 1979-ի տուեալներով, 16 և բարձր տարիք ունեցող բնակիչներու մէջ պարզուած է հետևեալ պատկերը՝

սեռ	ամուսնացած	բնաւ չամուսնացած	այրի	ամուսնալուծուած
այր	65.4	31.7	1.7	0.9
կին	59.9	23.4	13.2	3.2

3.- Փոքր թիւով երախայ ունենալու ձգտումը: Եթէ 1970-ին 3 և աւելի երախայ ծնող կանանց թիւը ծնող կիներու ընդհանուր թիւին մէջ կը կազմէր 47.3 տոկոս, ապա 1985-ին այդ թիւը նուազած է 24.6 տոկոսի: Եւ եթէ 1979-ին ընտանիքի միջին կազմը 5 մարդ էր, 1979-ին ան իջած էր 4.7 մարդու:

Այս թիւերը յաջորդող տարիներուն զգալապէս նուազած են և մէկ երախայով բաւարարուիլը դարձած է տարածուն երևոյթ:

4.- Վերոյիշեալ պատճառներուն որպէս հետևանք՝ լայն տարածում գտած է վիժումը Հայաստանի մէջ, հակառակ պետականօրէն արգիլուած ըլլալուն:

5.- Քաղաքային բնակչութեան անընդհատ յաւելում՝ ի վնաս գիւղական բնակչութեան: Բացայայտ իրողութիւն է որ գիւղական բնակչութիւնն է ծնունդներու աճումին բուն պատճառը, և ան նուազելու վրայ է արագօրէն:

Եթէ համեմատութիւն մը ընենք քաղաքային ու գիւղական բնակչութիւններուն միջև՝ կը տեսնենք որ 1972-ին, օրինակ, քաղաքային բնակչութիւնը եղած է 61 առ հարիւր Հայաստանի մէջ, մինչ դրացի հանրապետութիւններէն Ասորպէճանի մէջ քաղաքային բնակչութիւնը կազմած է երկրի ընդհանուր բնակչութեան 48 տոկոսը, իսկ Վրաստանի մէջ՝ 50 տոկոսը:

Իսկ ի՞նչ կ'ըսեն վիճակագրական տուեալները ընտանիքներու չափերուն մասին:

Կցեալ ցուցակէն կը պարզուի որ Խ. Միութեան մէջ ամէնէն բազմանդամ ընտանիքները ունին քիւրտերը: Ասորպէճանցիները աւելի արագ կ'աճին Հայաստանի մէջ՝ քան իրենց երկրին: Ռուսերը

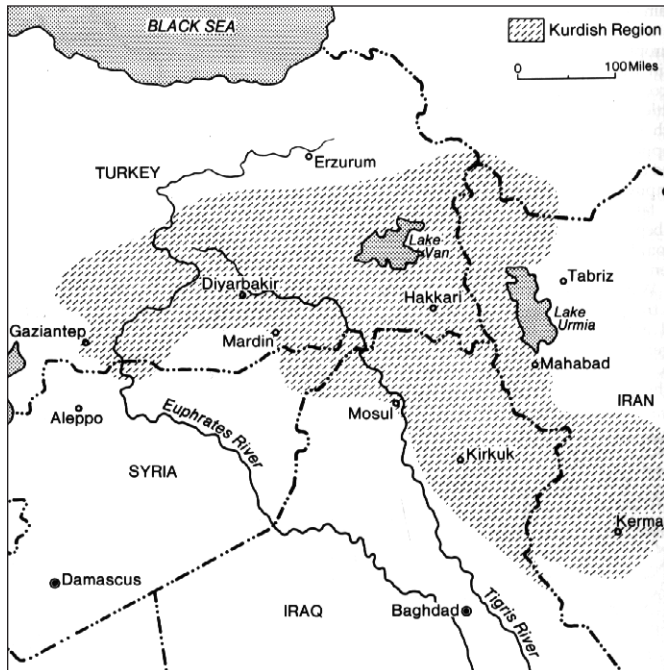
ևս առելի արագ կ'աճին Հայաստանի մէջ՝ քան Ռուսաստան: Հայերու աճը այլուր նուազ է՝ քան Հայաստանի մէջ:

Ընտանիքին միջին չափերը ըստ ազգութիւններու և հանրապետութիւններու, Խ. Միութեան մէջ

ազգեր	Խ. Միութիւն	Հայաստան	Ատրպէյճան	Վրաստան
Հայ	4.7	5.0	4.4	4.3
Ռուս	3.4	3.5	3.4	3.2
Ազերի	5.6	5.8	5.6	5.5
Վրացի	4.0	—	—	4.0
Քիւրտ	—	6.7	—	—

Բնակչութեան աճը իր վերջնական արտացոլացումը կը գտնէ ընտանիքներու թուային չափին մէջ. ո՛րքան մեծ է բնական աճը՝ այնքան բազմանդամ է ընտանիքը, և փոխադարձաբար:

Կ'արժէ կարևորութեամբ անդրադառնալ քիւրտերու բազմա-
ծնութեան հե-
տևանքներուն՝
մ ա ն ա լ ա ն դ
յարաբերաբար
մեր հողային
պ ա հ ա ն ջ ք -
ն եր ու ն
Թուրքիայէն:
Այսօր մեր
պատմական
հողերուն
բնակիչները
քիւրտե՛ր են, և
այդ նոյն հո-
ղերը կը նկա-
տեն ԻՐԵՆՑԸ,
և հո՛ն կ'ուզեն
հաստատել
ապագայ
Քիւրտիս-
տանը՝ այլ հո-
ղեր կցելով:

Անցնել է առաջ Հայաստանի բնակչության ազգային կազմի տուեալներուն, տեղին պիտի ըլլայ նշել թէ, ըստ 1986-ի մարդահամարային տուեալներու, հայերու թիւը Խորհրդային Միութեան մէջ կը կազմէր 4,500,000 (3,072,000 Հայաստան. 475,000 Աւստրալիան. 448,000 Վրաստան. 365,000 Ռուսաստան. մնացեալ 140,000-ը՝ այլևայլ հանրապետութիւններ):¹

Հայաստանի բնակչության ազգային կազմը 1979-ին

	1959 թիւ տոկոս	1970 թիւ տոկոս	1979 թիւ տոկոս
Ընդհանուր	1763048 100	2491873 100	3037255 100
Հայեր	1551610 88.0	2208327 88.7	2724975 89.7
Ազերիներ	107748 6.1	148189 6.0	160841 5.3
Ռուսեր	56477 3.2	66108 2.7	70336 2.3
Քիւրտեր	256257 1.5	37486 1.5	50822 1.7
Յոյներ	4976 0.3	5690 0.2	5653 0.2
Ասորիներ	4326 0.2	5554 0.2	6183 0.2
Ուքրաճացիներ	3398 0.3	8390 0.3	8900 0.3
Այլ ազգեր	6688 0.4	12139 0.4	9545 0.3

Վերի տուեալները ցոյց կու տան թէ հայերու հիմնական զանգուածը կը բնակի Կովկաս և Անդրկովկաս. պարագայ մը, որ աշխարհագրաքաղաքական և տնտեսական-մշակութային առումներով որոշիչ դրոշմ մը դրած է ու պիտի շարունակէ դնել մեր ժողովուրդին վրայ:

Ժողովրդագրական մարզին մէջ, Հայաստանը, որպէս պետականութիւն ունեցող երկիր, կատարած է նկատառելի աշխատանք խորհրդային շրջանին, որքան որ պայմանները թոյլատու գտնուած են: Դժբախտաբար, սակայն, ժողովրդագրական աշխատանքին չէ ընկերացած համապատասխան ընդհանուր ծրագրում և նախատեսում մը:

Ժողովրդագրական ծրագրուած աշխատանք չէ կատարուած նաև «Ներքին Սփիւռք» անունով ծանօթ շրջաններու մէջ: Խօսուի է տոկոսային յարաբերակցութեամբ յետընթաց պատկերը, որ կը պարզուի հետևեալ աղիւսակով, ուր ցոյց կը տրուին հայ բնակչութեան բաշխումի փոփոխութիւնները Խորհրդային Միութեան մէջ,

1 Արցախեան պահանջատիրական շարժումէն անմիջապէս ետք՝ ի հետևանք Սումկայիթի և Պաքուի ջարդերուն, Աւստրալիանի մէջ հայութիւն չէ մնացած այսօր, ինչպէս որ Հայաստանի մէջ չեն մնացած ազերիներ:

համաձայն 1980-ին պատրաստուած ուսումնասիրութեան մը, որուն հիմք կը կազմեն տասնամեակ մը տարբերութեամբ երկու մարդահամարներ:

Հայերու տեղաբաշխումը Խորհրդային Միութեան մէջ

Բանրապետութիւն	Բայերու թիւ		Բայերու տոկոս	
	1959	1970	1959	1970
Ատրպէյճան	442,089	483,520	12.0	9.4
Նախիջևան	9,519	5,828	6.7	2.9
Վրաստան	442,916	452,309	11.0	9.3
Աբխազիա	46,425	74,850	15.9	15.4
Աճարիա	15,830	15,614	6.5	5.0
Ռուսիա	255,978	298,718	0.2	0.2
Չեչեն-Ինքուշ.	13,213	14,543	1.9	1.4
Հիւս.-Օսէթ.	12,012	13,355	2.7	2.4
Թիւրքմենիստան	19,696	23,054	1.3	1.1

Գալով Երևանի, 1915-16-ին 15-էն 20 հազար բնակչութիւն հաշուող քաղաքը այսօր կը հաշուէ շուրջ մէկուկէս միլիոն բնակիչ: Ժիշդ պիտի չըլլա՞ր մէկ խոշոր Երևանի փոխարէն ունենալ երկու կամ երեք փոքր Երևան...

• • •

Հետևեալ յատկանշական մէջբերումը՝ կատարուող Զօրի Բալայեանին «Օջախ» գործէն, (Երևան, 1981, էջ 385-86), եթէ այսօր կորսնցուցած է իր ահագանգային բնոյթը Հայաստանէն ազերիներու հեռացման հետևանքով, սակայն չէ՛ր կորսնցուցած իր շահեկանութիւնը ԾՐԱԳՐՈՒԱԾ ԺՈՂՈՎՐԴԱԳՐԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ՄԸ ԱՆՀՐԱԺԵԾՏՈՒԹԻՒՆԸ մատնանշելու առումով:

«... Դժբախտութիւնը այն է, որ մեծ մասամբ նրանք (հայերը) լքում են հայրենեաց հողերը: պատմական Հայաստանի հողերը: Եւ շատերը, դարպասցիների նման դառնալով քաղաքացի (քաղաքաբնակ), չեն ուզում երկուսից աւելի երեխայ ունենալ:

«Ես յիշում եմ, որ դեռևս Մեղրիի շրջանում, երբ «Վերածնունդը» նոր էր ճանապարհ ելել, հանդիպեցի մի սևազգեստ մոլլայի, որը, մեղրեցիների պատմելով, Ալլահի անունից շրջում էր տնից-տուն: Ինչպէս ինձ բացատրեցին, մոլլաները (նա միմակը չէ) պրոպագանդիստական (քարոզչական) քաղաքականութիւն են տանում, որի էութիւնը հետևեալն է. իւրաքանչիւր մահմետական ընտանիք պէտք է ունենայ տասից ո՛չ պակաս երեխայ. այլապէս Ալլահը կը պատժի՝ նրանց: Եւ ասում են որ նման «քաղաքականութիւն» ազդում է. տասից պակաս երեխաներ չունեն: Դրանում

կարելի է համոզուել թերթելով հերոսուհի մայրերի ցուցակները տաղ թերթերը: Ցուցակը տպում է Հայաստանում, բայց հայ կնոջ անուան գրեթե չես հանդիպի: Այո՛, սա շատ նուրբ հարց է: Սակայն դժուար չէ ենթադրել, որ ապագայում կը վերաճի սոցիալական պրոբլեմի (ընկերային հարցի), որը ստրուկտուրային (կառուցային) փոփոխություններ կը մտցնի հասարակության մեջ:

«... Մեղրիի շրջանում տեսածս մոլլայի մման մոլլաների հետագայում տեսնում էի (կամ լսում այդպիսիների մասին) Ղափանի, Սիսիանի, Ազիզբեկովի, Արարատի, Մասիսի, Վարդենիսի, Կրասնոսելսկի, Իջևանի, Նոյեմբերեանի, Կալինինոյի, Ամասիայի շրջաններում: Եւ աչք փակել դրա վրայ՝ նշանակում է խաբել ինքներս մեզ...»:

Է.- ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑՆԵՐՆ ՈՒ ՄՇԱԿՈՅԹԸ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԻ ԵՒ ԸՆԿԵՐՎԱՐԱԿԱՆ ԵՐԿԻՐՆԵՐՈՒ ՄԷՋ

1.- Մուտք

Երբ ազգային համայնք մը իր հայրենիքին մեջ չէ, և իր ազգային ինքնությունը կորսնցնելու սպառնալիքին առջև կը գտնուի, կամ՝ արդեն կորսնցնելու սկսած է՝ ՍՓԻԻՌԷ է, ո՛ր երկրին մեջ ալ գտնուի, այդ երկիրը ի՛նչ վարչաձև ու կեցուածք ալ ունենայ, ի՛նչ ալ ըլլան մայրենի հողէն զինք զատող պատճառն ու հեռաւորութիւնը, ի՛նչ ալ ըլլայ իր հայրենիքէն ստացած օգնութիւնը: Հետևաբար, խորհրդային արտասահմանը ՍՓԻԻՌԷ էր, որովհետև կը գըտնուէր Հայաստանէն դուրս և իր ինքնությունը կորսնցնելու սպառնալիքին առջև էր և արդէն կորսնցուցած էր զայն շատ մը տեղեր:

2.- «Ներքին Սփիւռք»ի թուաքանակը

Արտասահմանի հայության թուաքանակային հաշուումը կատարելու ատեն ԱՆՀՐԱԺԵԾՏ է գաղութի մը թիւը գնահատել յարաբերաբար իր ԱՄԷՆՕՐԵԱՅ ՎԱՐԺԱՐԱՆՆԵՐՈՒՆ ԱԾԱԿԵՐՏՈՒԹԵԱՆ ՔԱՆԱԿԻՆ ՈՒ ՈՐԱԿԻՆ: Չմոռնա՛նք,– լեզու և մշակոյթ հիմնատարրերն են ազգային պատկանելիութեան:¹

Հիմա որ պարզած ենք փոքրամասնութեան մը թիւը որոշելու առընշութեամբ մեր որդեգրած մօտեցումը՝ քննենք «Ներքին

1 Անշուշտ կարելի է «խաղալ» թիւերով...: Չմոռնա՛նք այն նշանաւոր խօսքը՝ թէ վիճակագրութիւնը թիւերով ստելու թեքնիքն է...: Արդարև, կարելի է վիճակագրութեան (և ժողովրդագրութեան) մօտենալ տարբեր հասկացողութիւններով, և ՆՈՅՆ ՏՈՒԵԱԼՆԵՐԷՆ ՄԵԿՆԵԼՈՎ՝ ՀԱՄՆԻԼ ՀԻՄՆՈՎԻՆ ՏԱՐԲԵՐ ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ:

Սփիւռք»ի թուային կացութիւնը, և փորձենք հասնիլ ԱՌԱՐԿԱՅԱ-
ԿԱՆՕՐԷՆ ՀԱԻԱՆԱԿԱՆ գումարներու:

1970 թուականին կատարուած մարդահամարին համաձայն,
Ռուսաստան ապրող 298,718 հայերէն 198,409-ը ընդունած են
հայերէնը որպէս իրենց մայրենի լեզու, մինչ 100,309 հայեր
ոուսերէնը նկատած են մայրենի լեզու իրենց համար:¹ Անշուշտ
հետաքրքրական պիտի ըլլար իմանալ թէ՝

ա.- Հայերէնը որպէս մայրենի լեզու ընդունողներէն քանի՞ն
հայերէն գիտէր բաւարար չափով.

բ.- Ի՞նչ էր իրական պատկերը 1990 թուականին:

Մօտաւոր պատասխան մը միշտ կարելի է գտնել ներկա-
յացնելով հայկական դպրոցներու և հայկական մշակոյթին հաւա-
նական վիճակը տուեալ երկիրներուն մէջ:

3.- Խորհրդային Միութիւն

Սկսինք Ռուսաստանով, ուր միջին դարերէն սկսեալ հայկական
գաղութներ գոյութիւն ունեցած են, բայց ժամանակի ընթացքին
կորսնցուցած են իրենց ազգային նկարագիրը և ձուլուած՝ երբ նոր
գաղթականներ չեն եկած զօրացնելու զանոնք:

ա.- Մոսկուա

14-րդ դարուն, Խրիմէն ու Աստրախանէն բազմաթիւ հայեր
բնակութիւն հաստատած են Մոսկուա: Լազարեանները, որոնք
մետաքսի գիծով տիրացած էին հսկայ հարստութեան և կը վարէին
պետական բարձր պաշտօններ՝ 1815-ին Մոսկուայի մէջ կը հիմնեն
Լազարեան Ծեմարանը:

Խորհրդային իշխանութեան տարիներուն, Լազարեան Ծե-
մարանը կը վերածուի Հայկական Մշակութային Տոնի: Բ. Հա-
մաշխարհային Պատերազմի աւարտին, ան կ'ստնուի հայերէն և կը
դառնայ Լումումպայի անուան՝ արտասահմանէն եկած ուսանող-
ներու արևելեան համալսարան: Հետագային, Վերակառոցման
(Փերեսթրոյքա) տարիներուն, որպէս արդիւնք բազմաթիւ դի-
մումներու, կը վերադարձուի ան հայերուն և պահ մը կը գործածուի
որպէս Հայաստանի ներկայացուցչական տուն, կացարան և հայերէն
սորվիլ փափաքող պատանիներու թէ՛ չափահասներու համար ոչ-
լման ժամանակով դպրոց:

Անցեալին, Մոսկուայի մէջ ունեցած ենք եռուն ազգային-

1 Նոյն մարդահամարին համաձայն, 2,203,554 հայաստանաբնակ հայեր
ընդունած էին հայերէնը որպէս իրենց մայրենի լեզու, մինչ 4,773
հայաստանաբնակ հայեր մեծ մասամբ ոուսերէնը նկատած էին իրենց
մայրենի լեզու:

մշակութային կեանք: Այսօր թէև ջանքեր կը կատարուին ազգային կեանքը վերաշխուժացնելու ոռոսական մայրաքաղաքին մէջ, կը հիմնուին մշակութային կազմակերպութիւններ, կը հրատարակուին թերթեր, զարկ կը տրուի կրօնական հաստատութիւններու, բայց հեռու է ան գոհացուցիչ պատկեր մը ներկայացնելէ: Հայերուն թիւն է շուրջ 100,000, բայց անոնք ոռոսախօս են արդէն մեծ մասով:

բ.- Լեւինկրատ

Կացութիւնը համարեաւ նոյնն է հոս ալ: Ոչինչ մնացած է անցեալի եռուն կեանքէն: Չկայ արեւելագիտական համալսարանին հայկական ամպիոնը: 1970-ի մարդահամարին համաձայն, ոռոսական այս երբեմնի մայրաքաղաքին մէջ կ'ապրէին հայերէնը իրենց մայրենի լեզու ընդունող 6,628 հայեր, առանց մէկ հատ իսկ հայկական դպրոցի:

գ.- Աստրախան

Հո՛ւ ալ անցեալին ունեցած ենք հարուստ և եռուն կեանք: Նշանատր եղած է յատկապէս Աղապապեան դպրոցը՝ հիմնուած 1810-ին: գաղութը 1870-ին ունեցած է իր Հոգևոր Ուսումնարանը, ինչպէս նաև հայ աղջիկներու յատուկ դպրոց մը: Այսօր ոչի՛նչ մնացած է անցեալի հաստատութիւններէն: Հայերը ցրուած են. կիսաքանդ եկեղեցիներ վկաներն են երբեմնի եռուն կեանքին:

դ.- Գազան

Տակաւին 15-16-րդ դարերէն ան ունեցած է հայկական գործօն գաղութ մը: 1842-ին տեղւոյն համալսարանն ունեցած է հայկական ամպիոն, ուր դասախօսած է յայտնի հրապարակագիր Ստեփաննոս Նազարեանը: Հոս ևս ներկան տխուր վկան է հարուստ անցեալի մը:

ե.- Գրասնոտարի երկրամաս

Հիւսիսային Կովկասի մէջ Հայաստանէն քանի մը անգամ ընդարձակ այս ինքնավար շրջանը ունեցած է հայկական հոծ գաղութ մը 15 և 16-րդ դարերուն: 1842-ին, երբ երկրամասը միացուած է Ռուսիոյ, չերքեզահայեր փոխադրուած են Գուրյան գետին աջ ափը, ուր դարուս քսանական թուականներուն պահ մը մտածուած է փոխադրել Արևմտեան Հայաստանէն բռնահանուած հայու տարագիր բեկորները: 1847-ին Արմաւիրի մէջ բացուած է հայ տղոց յատուկ վարժարան մը. 1865-ին՝ ծխական դպրոց մը. 1873-ին՝ հայ աղջիկներու յատուկ վարժարանը: Հայկական դպրոցները գոցուած են Բ. Համաշխարհային Պատերազմէն ետք, և հայ աշակերտներ սկսած են յաճախելու ոռոսական դպրոցներ:

1974-ի տուեալներուն համաձայն, Արմաիր կը բնակէին 8,200 հայեր, որոնք զուրկ էին հայկական վարժարանէ:

գ.- Նոր Նախիջևան

Մոլտավիայէն ու Պեսարապիայէն գաղթած հայեր 1780-ին հիմը դրած են այս զուտ հայկական քաղաքին: Եկատերինէ Բ. ձարուհին ազգային ներքին ինքնավարութիւն շնորհած է անոնց. այս կարգադրութեան շնորհիւ, Տոն գետի ակիին հաստատուած են բազմաթիւ հայկական գիւղեր՝ իրենց դպրոցներով և կազմակերպութիւններով: Ի դէպ, հայկական առաջին վարժարանները բացուած են գաղութին հիմնադրման սկզբնական տարիներուն:

Հիւսիսային Կովկասի ամբողջ տարածքին կան հակական քաղաքներ ու գիւղեր, որոնք ներկայիս զուրկ են հայկական դպրոցներէ, իսկ հոն ուր դեռ բաց են դպրոցները՝ հայերէնի դասաւանդումը կը գտնուի շատ անբաղձալի վիճակի մէջ: Ա՛յդ է պարագան մահ Տոն-Ռոստովի շրջանի հայկական դրոցներուն, ուր կ'ըսուի թէ կ'աշակերտեն 2,000 հայ պատանիներ:

Կար ժամանակ երբ Ռոստովի մէջ կը բանէր շրջանի դպրոցներուն համար հայ ուսուցիչ պատրաստող մանկավարժական ուսումնարան: Չկայ ան այսօր, և յուսահատական է վիճակը հայկական դպրոցներուն:

է.- Ուքրանիա

Անցեալին Ուքրանիոյ զանազան շրջաններուն մէջ գոյութիւն ունեցած են հայկական բազմամարդ գաղթօճախներ, մանաւանդ Խրիմի թերակղզիին մէջ, զոր միջին դարերու ճենովացի վաճառականներ կոչած են «Ծովային Հայաստան»: Օրինակ, միայն Կաֆա քաղաքին մէջ հայերը 18-րդ դարուն ունեցած են աւելի քան 30 եկեղեցի՝ կից հայկական դպրոցներով:

Մայրաքաղաք Քիեվը ևս ունեցած է կարևոր թիւով հայեր տակաւին 9-10-րդ դարերուն: Հոն գտնուած է քիեվեան թագաւորութեան առաջին եկեղեցիներուն նախակարապետը նկատուող հայկական գետնամալիոր մատուռ:

Հայ գաղութը վերակազմակերպելու ներկայ ճիգերը չափազանց վտիտ են տակաւին, և հեռու՝ գոհացուցիչ արդիւնք տալէ:

Պատմական արձանագրութիւններ ցոյց կու տան թէ տակաւին 1590 թուականին հոն գոյութիւն ունեցած է 80 աշակերտներով հայկական դպրոց. հետագային բացուած են հայկական հոգևոր գիշերօթիկ վարժարան, աղջիկներու յատուկ դպրոց, ծխական ու թաղային կրթարաններ. մինչև իսկ գոյութիւն ունեցած են հայկական թանգարան, գրադարան և տպարան:

Հիմա՞....:

Ամմիթարական է պատկերը նաև Տոնեցի մէջ, ուր կ'ըսուի թէ կան 6,000 հայեր. Օտեսայի մէջ, ուր կ'ապրին 3,500 հայեր. Խարթովի մէջ, ուր իրենց գոյութիւնը դեռ կը շարունակեն 4,800 հայեր, և Քիեվի մէջ, ուր հայոց թիւը կը տրուի 3,000 թուանշանով...: Ո՛րք են հայկական դպրոցները այս շրջաններուն:

ը-- Անդրկովկաս

Հայեր շատ կանուխէն հաստատուած են Անդրկովկաս՝ **Վրաստան** ու **Ատրպէյճան**: Թիֆլիսը հայկական հնագոյն գաղթօճախներէն է:

18-րդ դարուն Թիֆլիսի 20,000 բնակչութեան 14,500-ը հայ եղած են: 1824-ին բացումը կատարուած է անուանի Ներսէսեան Վարժարանին: Թիֆլիսը եղած է արևելահայութեան մեծագոյն մշակութային կեդրոնը 19-րդ դարուն: Այսօր թէև Թիֆլիսի մէջ բաց են հայկական դպրոցներ և բանուկ են հայ մշակութային կազմակերպութիւններ ու եկեղեցիներ, բայց աշակերտութեան թիւը կծկումի մէջ է, և երիտասարդութիւնը մեծ մասով վրացախօս կամ ռուսախօս է: Վրաստանի 450,000 հայութեան 150,000-ը կ'ապրի Թիֆլիս:

Պաթումը **Աճարիայի** կեդրոնն է՝ կցուած Վրաստանի: 18-րդ դարու սկիզբներէն բազմաթիւ հայեր կը բնակին հոն: 1970-ի մարդահամարը Աճարիոյ հայերուն թիւը կը գտնէր շուրջ 21,700՝ առաւելաբար Պաթում բնակող: Ներկայիս հայոց թիւը նուազած է Պաթումի և յարակից շրջաններու մէջ, իսկ հայկական քանի մը բանուկ վարժարանները բոլորովին հեռու են գոհացուցիչ վիճակ պարզելէ:

Վաղ միջնադարէն հայեր հաստատուած են **Աբխազիոյ** մէջ: 1949-ին հայոց թիւը հոն կը հասներ 100,000-ի: 1969-ին հայկական դպրոցներու թիւը Աբխազիոյ մէջ 55 էր՝ 10 միջնակարգ և 38 ութամեայ: Ներկայիս հազիւ 25 վարժարաններ «կը գործեն» հոն:

Հայեր կը բնակին նաև Օրջոնիկիձէ, Գրոզնի, Մախաչկալա, Նալչիկ, Դերբենտ, Պիտիկորսկ, և այլուր. սակայն հայկական վարժարաններ չեն բանիր նշուած վայրերուն մէջ:

Աբխազիոյ հայերուն թիւը ներկայիս շուրջ 70,000 է:

Ատրպէյճանի մէջ ևս հայեր բնակած են հնագոյն շրջաններէն: **Պաքուն** եղած է հայկական բազմամարդ կեդրոն՝ ազգային հաստատութիւններով, դպրոցներով, եկեղեցիներով, տպարաններով, մամուլով, թատրոնով: Հայեր եղած են Պաքուի նախարարինաբերութեան գլխաւոր մղիչ ուժը: Ներկայիս հայկական ո՛չ մէկ ազգային-մշակութային երևոյթ կայ հոն:

Նախիջևանի Ինքնավար Մարզը անմիջական իշխանութեան

ներքև է Ատրպեյճանի: Նախախորհրդային շրջանին շուրջ 45 հայկական վարժարան և առելի քան 2,000 աշակերտություն ունեցող այս մեծամասնաբար հայերէ բնակեցուած շրջանը համարեա դատարկուած է հայ բնակիչներէ և ո՛չ մէկ հայկական ազգային կեանք կայ հոն:

Դեռ մինչև մօտաւոր անցեալը 480,000 հայություն հաշուող Ատրպեյճանի մէջ (այդ թիւը կ'ընդգրկէր արցախահայությունը ևս), այսօր չափազանց նօսր քանակութեամբ հայեր մնացած են Արցախի ազատագրական պայքարին և ազերիներու հայասպան քաղաքականութեան հետևանքով:

4.- Պուլկարիա և Ռումանիա

Նախընկերվարական շրջանին, Պուլկարիա և Ռումանիա ունեցած են հոծ թիւով հայկական գաղութներ՝ թերթերով, մշակութային կազմակերպություններով, եկեղեցիներով և դպրոցներով, որոնք զուտ հայկական էին:

Համշախարհային Բ. Պատերազմէն ետք, փոխուեցաւ հայոց կացութիւնը և հայկական վարժարաններու մէջ հայերէնի դասաւանդումը դարձաւ երկրորդական, հայկական նիւթերու ժամերը սահմանափակուեցան. հակակշռի տակ առնուեցան հայ թերթերը և ամէն ազգային գործունէություն:

Սեղմումները պատճառ եղան որ հայեր արտագաղթեն Պուլկարիոյ և Ռումանիոյ գլխաւոր քաղաքներէն:

Այսօր, յատկապէս Սոֆիայի, Փլովտիվի, Վատնայի և Պուքրէշի հայերը ցոյց կու տան վերագաղթումի նշաններ, բայց ընդհանուր արդիւնքը տակաւին հեռու է գոհացուցիչ ըլլալէ:

Բ.- ԲՆԱԿՉԱՅԻՆ ԱԺԸ ԵՒ ՄԵՆՔ

Այս գլուխին մէջ հերթաբար պիտի անդրադառնանք հետևեալ նիւթերուն.-

- Մեծ Եղեռնին զոհուած հայոց թիւը.
- Ներգաղթ և արտագաղթ.
- Օտարացած հայեր.
- Հայութեան ընդհանուր թիւը:

ա.- Մեծ Եղեռնին զոհուած հայերուն թիւը

Ընդհանուր կարծիքը այդ թիւը կը գետեղէ մէկուկէսէն երկու միլիոնի միջև՝ համաձայն «զոհ» բառին տրուող սահմանումին: Եթէ ԶՈՂ նկատենք միայն անոնք, որոնք սպաննուեցան կամ մեռան թուրքերու կողմէ՝ հաւանաբար թիւը մէկ ու կէս միլիոն է. բայց եթէ զոհեր նկատենք նաև անոնք, որոնք հոգեպէս, իմացապէս ու

ֆիզիքսայէս քայքայունցան՝ թիւը պէտք է նկատել շատ աւելի խոշոր:¹

բ.- Ներգաղթ և արտագաղթ

Գաղթը, անկախ իր յառաջ բերած թուային փոփոխութիւններէն, և այդ փոփոխութիւններուն պատճառած խնդիրներէն՝ ունի նաև իր ազդեցութիւնը տեղափոխուող անհատներուն և խումբերուն ազգային-հոգեբանական որակին վրայ:

Ամէն անձ, որ կը հեռանայ իր բնակավայրէն՝ արդէն «տարատնկուող» ծառ մըն է, և իր արմատներուն վրայ մնացած «հին» հողը չի բաւեր զինք պահպանելու և ապրեցնելու. ակամայ, պէտքը պիտի ունենայ «նոր» (օտար) հողի, ջուրի, օդի, ևայլն:

Ուրիշ հարց մըն է գործի (ասպարէզի) պարագան. յաճախ նոյն ասպարէզները «նոյնը» չեն տարբեր երկիրներու մէջ:

Հիմնական նշանակութիւն ունեցող երևոյթ մըն է՝ այլ վայրերէ նոյն երկիրը գաղթող նոյնազգի անհատներու և խումբերու պարագան: Օրինակ, Ամերիկայի մէջ պարզուեցաւ որ Մերձասոր Արևելքէն եկող հայերը տարբեր էին ո՛չ միայն Միջին Արևելքէն (Իրանէն), և Հայաստանէն եկողներէն՝ այլև իրարմէ՝: Եւ այս տարբերութիւնը պատճառ էր բազմաթիւ հարցերու գոյառումին՝ լեզուի, մտայնութեան, մտածելակերպի, հասկացողութեան մարզերու մէջ:

Անկախ իրենց ազգային ու քաղաքական նշանակութենէն՝ ներգաղթն ու արտագաղթը նա՛խ և առաջ ԹԹԽԱՔԱՆԱԿի հարց են, մանաւանդ փոքր ժողովուրդի մը պարագային:

Ըստ կարգ մը խորհողներու՝ ներգաղթը Սիիւնքէն Հայաստանի համար «անհրաժեշտութիւն» էր, որովհետև Բ. Համաշխարհային Պատերազմին պատճառով բազմաթիւ հաչ զինուորներ զոհուած էին ճակատներուն վրայ:

Այս կորուստին հետևանքով զգալիօրէն նուազած էր Հա-

1 ԲԺ. Երուանդ Խաթանասեանը ունի «Հայոց Թիւր» անունով խիստ շահեկան աշխատութիւն մը, հրատարակուած Պոսթոն 1965-ին, ուր 19-րդ դարուն կատարուած մարդահամարներու և ճանապարհորդներու կամ դեսպաններու տեղեկութիւններուն հիման վրայ ցեղասպանութեան զոհերու թիւը կը ներկայացնէ առ նուազն մէկ ու կէս միլիոն: Միջանկեալ նշենք թէ բժիշկը յայտնաբերելով թէ 1844-1877, 33 տարիներու ընթացքին, հայերու թիւը Օսմանեան Կայսրութեան մէջ մնացած է նոյնը, մինչ յոյներունը՝ կրկնապատկուած, հակառակ անոր որ այդ շրջանին հայոց հաւաքական տեղահանութիւն, արտագաղթ կամ բացալայտ կոտորած տեղի չէ ունեցած, կ'եզրակացնէ թէ երևոյթը կրնայ բացատրուիլ միայն մէկ կերպ,- այդ տարիներուն «վիթխարի թիւով հայեր ամէն տարի տևական առևանգումներով, թրքացումով, քրտացումով և լուռ ու անաղմուկ մասնակի ջարդերով» խլուեր են հայութեան ծոցէն (էջ 10-11):

յաստանի հայ բնակչության թիւը, և ասիկա ճակատագրական նշանակութիւն ունէր հայ ժողովուրդին համար: Ըստ Խորհրդային Սահմանադրութեան, երբ հանրապետութիւն մը մէկ միլիոնէն նուազ բնակչութիւն ունենայ՝ կը դադրի ինքնավար հանրապետութիւն ըլլալէ, ու կը դառնայ մարզ մը: Հայաստանի պարագային՝ այդ հայկական մարզը պիտի կցուէր Վրաստանին կամ Ատրպէյճանին:¹

Եթէ ներգաղթը «անհրաժեշտութիւն» էր Հայաստանի համար՝ Սփիւոքի համար չէ՛ր՝ դատելով իր հետևանքներէն: Պատճառ դարձաւ բազմաթիւ հաստատուած գաղութներու քայքայումին ու տարտղնումին, փոխեց ամբողջ պատկերը Սփիւոքի ազգային կեանքին. յատկանշական օրինակ մըն է պարսկահայութեան պարագան. գաւառաբնակ պարսկահայութեան նկատելի մէկ մասը ներգաղթեց Հայաստան. և որովհետև տարտղնուած էր այդ շրջաններու հայութիւնը որպէս համայնք՝ մնացեալ մասը գաղթեց Թեհրան՝ թէ՛ պարպելով գաւառը, ու թէ՛ բազմաթիւ բարդութիւններ յառաջացնելով թեհրանահայ կեանքէն ներս:

Ներգաղթ է նաև հայերու Հայաստան տեղափոխումը «Ներքին Սփիւոք»էն՝ ի՛նչ ալ ըլլան այդ տեղափոխումին պատճառները: Ամէն պարագայի, Հայաստան վերադարձող այդ հայերը,– հեռաւոր թէ մօտիկ անցեալին հեռացած ըլլան Հայաստանէն,– ԹԻՒՆ-ի վերածուելէ առաջ նախ կը պարտին վերահայանալ...:

Արտագաղթը դէպի Սփիւոք՝ ուրիշ պատճառ մըն է թուային նուագումի՝ Հայաստանի համար: Անհատներու տեսանկիւնէն դիտուած՝ թերևս որոշ չափով մը «արդարանալի» ըլլայ ան. բայց ազգային տեսակէտէ դիտուած՝ վտանգաւոր երևոյթ մըն է ան: Եթէ Խորհրդային վերջին տարիներուն և յատկապէս Հելսինքիի համաձայնագրի «ընտանիքներու վերամիաւորման» տրամադրութիւններուն համաձայն Հայաստանէն արտասահման ու յատկապէս Մ. Նահանգներ արտագաղթողներու թիւը հասած էր 50,000-ի, ապա Հայաստանի անկախացումէն ետք ոչ-պաշտօնական տուեալներ Հայաստանէն արտագաղթողներու (Արևմուտք թէ նախկին խորհրդային երկիրներ) թիւը կը հասցնեն 600,000-ի:

Արտագաղթի լուրջ անապատեհութիւններէն մէկը կ'ըլլար և կ'ըլլայ ստեղծուած բացին լեցուիլը տարբեր մշակոյթներու և

1 Ատրպէյճանի Համայնավար Կուսակցութեան Ա. Քարտուղար Միր-Ճաֆար Պաղիբովը Ստալինին մահէն ետք դատաւարութեան ենթարկուած պահուն բացայայտած էր թէ ծրագրուած էր 1953-ին հայերու մեծ բռնագաղթ մը կազմակերպել Հայաստանէն և անոր բնակչութիւնը մէկ միլիոնէն նուազ դարձնելով՝ զայն զրկել հանրապետութիւն նկատուելու իրաւունքէն ու ենթակայ դարձնել Ատրպէյճանի և Վրաստանի տիրապետութեան:

կրօնքներու պատկանող ժողովուրդներով...:

Թուաքանակի կապակցութեամբ պէտք է յիշել նաև պարագան գործ գտնելու նպատակով ամէն տարի Հայաստանէն դուրս տեղափոխուող երիտասարդներու և ընտանիքներու: Այս մէկը, ընդհանրապէս, թիւի հետ որակի անմիջական կորուստի ևս կը վերածուի, որովհետև լաւագոյն ուսում ունեցողներ և ստեղծագործ միտքի տէր անհատներ առանելաբար կ'օգտուին նման առիթներէ:

գ.- Օտարացած հայեր

Կարելի չէ ԹԻԻ-ի յատկացումած այս գլուխին մէջ չանդրադառնալ օտարացած հայերու պարագային, որ մեզմէ ԲԱԶՄԱԹԻԻ ՄԻԼԻՈՆՆԵՐ իսլամ է պատմութեան ընթացքին:

Բուն խնդիրը ա՛յն է որ մեր ժողովուրդը ո՛չ միայն ոչինչ ըրած է առաջքը առնելու համար օտարացումին, ո՛չ միայն ոչինչ ըրած է օտարացածները ետ բերելու ուղղութեամբ, այլ նոյնիսկ ՀԱԼԱԾԱԾ է ԶԱՆՈՒՔ, իսկ եկեղեցին՝ բանադրած:

Կարելի չէ ճշդել թէ քանի՞ միլիոն է պատմութեան ընթացքին օտարացած հայերու թիւը: Անհետացած են խոշոր հաւաքակա՝ նութիւններ, ինչպէս՝ Լեհաստանի գաղութը:

Օտարացումը տեղի ունեցած է ո՛չ միայն Սփիւռքի մէջ, այլ նաև նոյն ինքն Հայաստանի հողին վրայ՝ գլխաւորաբար քաղաքական բռնութեան որպէս հետևանք:

Քանի մը խօսք հայերու թրքացումին և քրտացումին մասին:

Ստորև տրուող թիւերն ու ծանօթութիւնները առնուած են Հայր Յարութիւն Պգոսիկեանի մէկ գրութենէն՝ լոյս տեսած «Հայ Կեանք» շաբաթաթերթին 27 Մարտ 1987-ի համարին մէջ: Հայր Պգոսիկեան, իր կարգին, այդ ծանօթութիւնները քաղած է Հայր Ղուկաս Ինճիճեանի «Աշխարհագրութիւն Նոր Հայաստանի» գիրքէն: Հայր Ինճիճեան Հայաստան ճամբորդած է 1800-ի սկիզբը, և ուրեմն՝ իր հայթայթած տեղեկութիւնները շուրջ երկու դարու հնութիւն ունին. տարիներ, որոնք ամէնէն արիւնոտ էջերը պիտի կազմէին հայոց պատմութեան: Եթէ Հայր Ինճիճեանը այսօր գրէր իր գիրքը՝ ստորև տրուող թիւերը պիտի բազմապատկէինք առատօրէն.-

Պատմական իրողութիւն է որ 12-րդ դարուն, սելճուքեան բռնակալութեան շրջանին, բազմաթիւ հայեր իսլամացած են: Իսլամացումը զանգուածային համեմատութիւններու հասած է 17-րդ դարու վերջերը և 18-րդի սկիզբները, երբ հայերը արդէն 100 տարիէ ի վեր կ'ապրէին ուսպէս «օտար փոքրամասնութիւն» իրենց սեփական հողերուն վրայ՝ ենթակայ անհաշիւ բռնութիւններու և կեղեքումներու: Յաճախ ամբողջ գիւղեր բոլոր խաւերով իսլամացած են:

Ահա՛ ցանկը գլխաւոր գաւառներուն, որոնց հայ բնակիչները

իսլամացած են, այսինքն՝ թրքացած կամ քրտացած: Տրուած թիւերը մօտաւոր հաշուումներ են. իսկ ցանկը կրնայ շատ աւելի երկար ըլլալ.՝

Համշէն	44,000
Եդոկիա (Թոգադ)	12,000
Երզնկա	225,000
Տիվրիկ	7,000
Արաբկիր	24,000
Թորթում	2,500
Կամախ	200,000
Մանազկերտ	200,000
Ախալցխա	30,000
Արդուին	70,000
Ռումգալէ (Հոմկլայ)	7,000
Մարանդ (Ջարևանդ)	85,000
Իսքեան (Տիգրանակերտի շրջան)	15,000
Պիթլիս (Բաղէշ)	10,000
Մուշ	10,000
(Կ'ենթադրուի որ այս շրջանի 25 գիւղերուն քիւրտ բնակիչները սերած են պառլիկեաններէն և թոնդրակեցիներէն)	
Պայազիտ	150,000
Բասէն	15,000
Եւայլն	
Գումար	աւելի քան մէկ միլիոն

Հայր Ինճիճեանը աւելի առաջ տանելով իր պատմական պրպտումները՝ «քիւրտ» բառը կը նկատէ ծագած հայկական «Կորդոք» նահանգին անունէն, իսկ կարգ մը քիւրտ ցեղանուններ՝ հայ նախարարական ընտանիքներու անուններէն: Այսպէս՝

Սիլիվանցի քիւրտեր	Սլկունեաց տոհմէն
Ռոշկանցիներ	Ռշտունեաց տոհմէն
Մէնտէքլիներ	Մանդակունի տոհմէն
Մանրքցիներ	Մամիկոնեան տոհմէն, ևայլն:

Ինճիճեանը նաև կը նշէ այլ կէտ մը՝ շատ մը քիւրտներու հայկական ծագում ունենալը ցոյց տուող.՝ Հայաստանի քիւրտներուն խօսած բարբառը, որ կը կոչուի Չագա, ո'չ վրանաբնակ քիւրտներուն ծանօթ է, ո'չ ալ Միջագետքի քիւրտներուն. ան որոշ նմանութիւններ ունի Սասունի, Մուշի և Խնուսի բարբառին հետ:

Տանք Հայր Պզտիկեանին եղերականօրէն սրտաճմլիկ ու իրապաշտ վերջաբանը.՝

«Եզրակացնեմ: Հ. Ղուկաս վրդ. Ինճիճեանի այցելութենէն անցած են ուղիղ 180 տարիներ: Անընդհատ կոտորածները, տեղահանութիւնը և 1915-ի Մեծ Աղէտը, բառին բուն իմաստով, բնաջնջեցին հայոց երկրի քրիստոնեայ հայ ժողովուրդը, բայց ի՞նչ եղան «յազգէս հայոց դարձելոց» թրքացած և քրտացած միլիոնը անցնող բազմութիւնները..., բազմացան, եռապատկուեցան՝ անտարակոյս...: Եւ այսօր, որբացած իրենց կրօնքէն, աշխարհացրիւ եղբայրներէն ու քոյրերէն, անգիտակից կը կոխկրտեն իրենց հայրենի հողը և պապենական սրբութիւնները... օտարամուտ գողերու նման, որ չըլլայ թէ օր մը հայերը գան և տէր կանգնին իրենց հայրենիքին»:

Գ.- Հայութեան ընդհանուր թիւը (թուաքանակը)

Երբ կ'ըսենք թուաքանակ՝ կը հասկնանք ՅԱՐԱՏԵԻՕՐԷՆ ԱԾՈՂԹԻԻ, որովհետև առանց անհրաժեշտ համեմատութեամբ մեծցող աճումի՝ ԹԻԻ-ը չի կրնար երաշխաւորել ժողովուրդին շարունակական կենսունակութիւնը:

Կայ կէտ մը ևս.- ժողովուրդի մը թիւը «փոքր» կամ «մեծ» է՝ բաղդատած նաև զինք շրջապատող միւս ժողովուրդներու թիւին, և այդ թիւին արձանագրած աճումին:

Ի՞նչ եղած է հայ ժողովուրդին թիւը. ի՞նչ է այսօր...: Ի՞նչ կը պարտէր եղած ըլլալ ան մինչև 2,000 թուականը: Բացի ջարդերէն ու եղեռնէն՝ ուրիշ ի՞նչ պատճառներ արգելք եղած են մեր թիւին աճումին:

Ա. Համաշխարհային Պատերազմէն առաջ, 1912-ին, Պոլսոյ Պատրիարքարանին կողմէ պատրաստուած մօտաւոր վիճակագրութեան համաձայն՝ Արևմտեան Հայաստանի հայկական վեց նահանգներու ամբողջ խառն բնակչութեան թիւը եղած է 2,615,000.-

ազգութիւն	թիւ	տոկոս
Հայեր	1,018,000	38.9
Թուրքեր	666,000	25.4
Քիւրտեր	424,000	16.3
Ուրիշներ	507,000	19.4
Հանրագումար	2,615,000	

Տանք մամուլէն առնուած տախտակ մը, որ կը ներկայացնէ հայերու ամբողջական «մօտաւոր թիւը» 1914-ին.-

Հայերու «ամբողջական» թիւը 1914-ին

Արևմտեան Հայաստան	1,403,000
Արևելեան Հայաստան	1,296,000
Թուրքիոյ այլ շրջաններ	440,000
Կովկասի այլ շրջաններ	508,000
Իրան	140,000
Պոլիս և Եւրոպական Թուրքիա	183,000
Ռուսական սահմաններու մէջ	250,000
Երոպա, Հնդկաստան, Եգիպտոս	120,000
Ամերիկա	130,000
Գումար	4,470,000

Նոյնը կարելի է ներկայացնել նաև հետևեալ տախտակով.---

Հայերու «ամբողջական» թիւը 1914-ին

երկիր	ընդհ. թիւ	տոկոս
Ռուսական Կայսրութիւն	2,054,000	45.9
Օսմանեան Կայսրութիւն	2,026,000	45.4
Ուրիշ երկիրներ	390,000	8.7
Գումար	4,470,000	

Հիմա ընենք մօտաւոր հաշիւ մը թէ հայութեան թիւը ի՞նչ կրնար ըլլալ մինչև 1988՝ եթէ աճէինք շուրջ 2.0 առ հարիւր համեմատութեամբ.---

Հայութեան ակնկալելի թիւը 1988-ին

Հայաստան	3,300,000
«Ներքին Սփիւռք»	1,700,000
Սփիւռք	2,000,000
Իսլամացած հայեր	1,000,000

Ահաւասիկ նոյն տախտակը՝ այս անգամ որակային տեսանկիւնէն ալ դիտուած՝ տալու համար աւելի իրապաշտ պատկեր մը հայութեան ակնկալելի թիւին մասին 1988 թուականին.---

Հայաստան	2,800,000 (500,000 օտարներ)
«Ներքին Սփիւռք»	500,000 (1,200,000 կորսուած)
Սփիւռք	1,200,000 (800,000 կորսուած)
Իսլամացած	0 (1,000,000 կորսուած)
Գումար	4,500,000

Այժմ, վերջին տախտակին վրայ հիմնուելով, և ցարդ տրուած ծանօթութիւնները մէկտեղելով, փորձենք ընել «նախատեսութիւններ» 2025 թուականին առընչութեամբ: Նկատենք որ աշխարհի բնակչութիւնը կ'աճի 25 տարին անգամ մը կրկնապատկուելու համեմատութեամբ: Իրապաշտ ըլլալու համար մենք 25-ի փոխարէն պիտի առնենք 35 տարի:

Մեկնելով բ. տախտակէն՝ հայութեան վիճակը 2025 թուականին պիտի ըլլայ.-

Հայաստան	{ 1990 2,800,000 2025 5,600,000
«Ներքին Սփիւռք»	{ 1990 500,000 2025 1,000,000
Սփիւռք	{ 1990 1,200,000 2025 2,400,000
Իսլամացած հայեր	{ 1990 1,000,000 2025 2,000,000
Գումար	11,000,000

Ծանօթութիւն.- Եթէ նոյնիսկ իրականացնայ նման ենթադրական հաշուում մը՝ Հայաստանի 5,600,000-ը տակաւին 1,400,000-ով նուազ պիտի ըլլայ ակնկալուած 7 միլիոնէն 2025 թուականին ալ: Եօթը միլիոնը կը նկատենք տրամաբանական անհրաժեշտ թիւ մը՝ ազգի մը ներուժ գոյութեան համար:

1 Աշխարհագրագէտ Գրիգոր Աւագեանը 1990-ի համար «մօտաւոր տուեալներով» հայութեան որպէս ընդհանուր թիւ կու տայ հետևեալ պատկերը.-

Հայաստան	3,500,000
«Ներքին Սփիւռք»	1,173,200
Սփիւռք	2,383,400
Իսլամ համընդհանրաց	4,000,000
Գումար	11,056,600

Անշուշտ իրական պատկերը գլխովին տարբեր պիտի ըլլայ վերևի տախտակի նախատեսութենէն: Նոյնիսկ եթէ շարունակուի «բնական» ընթացքը մեր կեանքին,– 1.5 զաւակ ընտանիք գլուխ,– պիտի նուազի՝ մեր թիւը: որպէսզի պահպանուի «ներկայ» թիւը՝ 1.5–ը պէտք է բարձրանայ 2.2–ի, միջին մը՝ որ իրագործելի ըլլալէ շատ հեռու է, տրուած ըլլալով մեր ազգին պայմանները:

Հաւանական «իրական» պատկերը հաշուեան թիւին 2025–ին՝ մեկնելով այսօրուան վիճակէն.–

Հայաստան	1990՝ 2,800,000	2025՝ 5,000,000
<i>(Փոխանակ՝ 5,600,000–ի. նուազումը՝ արդիւնք արտագաղթի, ընտանիքներու փոքրացումին, ամուսնութիւններու յսպաղումին, կայլն).</i>		
Սփիւռք	1990՝ 1,200,000	2025՝ 700,000
<i>(Նուազում՝ արդիւնք համատարած այլասերումի).</i>		
«Ներքին Սփիւռք»	1990՝ 500,000	2025՝ 50,000
<i>(Նուազում՝ արդիւնք համատարած այլասերումի).</i>		
Գումար	5,750,000	

Արդ, ճիշդը, որ կը պարտինք կատարել համազգային մասնակցութեամբ՝ պէտք է ձգտի իրագործել հետևեալ տախտակով ներկայացուող թիւերը առ նուազն.–

Հայաստանի հայ բնակչութիւնը պարտի ըլլալ.–	
(1987՝	2,800,000)
2000՝	4,500,000
2025՝	10,000,000
Սփիւռքի բնակչութիւնը պարտի ըլլալ.–	
(1987՝	1,200,000)
2000՝	1,600,000
2025՝	1,400,000 (կրկինը նախատեսուածին)
«Ներքին Սփիւռք»ը պարտի ըլլալ.–	
(1987՝	500,000)
2000՝	300,000 (Նախատեսուածէն 100,000 աւելի)
2025՝	100,000 (Նախատեսուածէն 50,000 աւելի)
Գումար	
(1987՝	4,500,000)
2000՝	6,400,000
2025՝	11,500,000

IV- ԵԶՐԱՓԱԿՈՒՄ

Ա.- Եզրակացություն

Վերջին տախտակները կը բացայայտեն թե անհաշիւ աշխատանք կա՞յ կատարելի:

Իբրեւ առաջին քայլ՝ պէտք է ԱՆՄԻՋԱՊԷՍ ՊԱՏՐԱՍՏԵՆՔ Համահայկական Ժողովրդագրական Ծրագիր մը, որ նկատի առնելով Հայաստանի և Սփիւռքի իրարմէ բոլորովին տարբեր առանձնապատկերները՝ ձգտի հաշտեան թիւը հասցնել առնուազն ՏԱՍԸ ՄԻԼԻՈՆԻ Հայաստանի մէջ, և ՄԷԿՈՒԿԷՍ ՄԻԼԻՈՆԻ՝ Սփիւռքի և «Ներքին Սփիւռք»ի մէջ:

1.- Որպէս հաւաքականություն՝ հաշտիւնը կը ներկայանայ երեք մասերով.-

ա.- Հայաստան

բ.- Սփիւռք

գ.- «Ներքին Սփիւռք»

Թուաքանակը գլխաւոր խնդիրներէն մէկն է հաշտեան այս երեք մասերուն ալ՝ թէև տարբեր աստիճանով, և տարբեր բնոյթի:

ա.- Հայաստանի համար թիւ-ը պետութեան մը ազգային գոյութեան և բարգաւաճումի խնդիրն է. իր արմատաւորումին և ինքնահաստատումին հա՛րցն է:

բ.- Սփիւռքի պարագային՝ թիւ-ը նախ և առաջ ֆիզիքական գոյատևումի խնդիր է, և անշուշտ՝ ազգային շարունակականութեան: Սփիւռքի մէջ թիւն ու թուային որակը վտանգուած են:

գ.- «Ներքին Սփիւռք»ի մէջ ևս թիւն ու թուային որակը վտանգուած են մեծապէս և կը դիմագրաւեն ազգային շարունակականութեան հարցականներ:

2.- Լեզու, դպրոց, ընտանիք, ազգային կառոյցներ ու գաղթ՝ հիմնատարրերն են հաշտեան գոյութեան և գոյատևումին. անոնք մօտէն կապ ունին թուաքանակին հետ, և պէտք է տևական ուշադրութեան առարկայ ըլլան:

3.- Թուաքանակի հարցին առընչությամբ պետք է ծրագրեալ գործակցութիւն ստեղծուի Հայաստանի, Սփիւռքի և «Ներքին Սփիւռք»ի միջև. հայութեան այս երեք հատուածներն ալ թիփ-ի խնդիր ՈՒՆԻՄ, խնդիր՝ որ անցեալածգելի է:

4.- Հայաստանէն արտագաղթը մահաբեր արիւնահոսութիւն մըն է, որ հարկ է փութով կասեցնել: Յարակցաբար, Հայաստան և Սփիւռք ու «Ներքին Սփիւռք» պէտք է ջանան միասնաբար քննել արտագաղթողներու տեղաւորումն ու բնակութեան վայրի ընտրութիւնը:

5.- Պէտք է ՄԱՍՆԱԽՈՐ խնամքի առարկայ ըլլան այն գաղութները մանաւանդ, որոնք թէ՛ թուապէս, ու թէ՛ կարելիութիւններով աւելի խոստմնալից են ներկայիս, կամ որոնք հաւանական է որ մօտիկ ապագային դառնան կարևոր: Օրինակ՝ Ամերիկայի Միացեալ Նահանգները և Քանադան ներկայիս կը թոյն ըլլալ ամէնէն ԶԵՌՆՏՈՒ գաղութները՝ այն իմաստով որ ամէնէն գործօններն են, թիւով ամէնէն արագ աճողները, և նիւթապէս ամէնէն զօրաւորները:

Այս, անշուշտ, չի նշանակեր անտեսումի մատնել Լիբանանը, Իրանը, Պոլիսը, Սուրիան, Եգիպտոսը, Հարաւային Ամերիկան, Աւստրալիան...:

Հայաստանի մէջ 1980-ին կազմակերպուած էր Գիտութիւններու Կաճառի Սփիւռքահայ Համայնքներու Պատմութեան և Մշակոյթի Ուսումնասիրութեան բաժինը, որ դրական երևոյթ մըն էր, բայց գլխաւորաբար կը զբաղէր անցեալը գիտականօրէն ուսումնասիրելու և ճանչնալու տեսական աշխատանքով, մինչ կը շարունակուէր Սփիւռքի քայքայումը և կը ծաւալէր արտագաղթը Հայաստանէն...:

Անցեալի ուսումնասիրութիւնը կարևոր է այնքանով, որքանով ան աշխատեցնումի, ուժացումի և ձուլման բո՛ւն դրդապատճառներն ու եղանակները կը յայտնաբերէ և ներկայ արիւնահոսութիւնը կասեցնելով ապագայ քայլերը կը մատնանշէ:

Բ.- Թելադրութիւններ

Փափաքելի պիտի ըլլար որ, դա՛րձեալ Գիտութիւններու Կաճառին հովանիին ներքեւ, կեանքի կոշուէր հայրենաբնակ և սփիւռքաբնակ ու «ներքին սփիւռքաբնակ» ընկերաբաններէ ու ժողովրդագիրներէ բաղկացած խորհրդակցածողով մը (think tank), որ իր մնայուն ուսումնասիրութեան առարկան դարձնէ՝ բոլոր հայ հաւաքականութիւններու կենսապայմանները, անոնց փոփոխութիւնները, այդ փոփոխութիւններուն հետևանքով յառաջացող տեղաշարժային տրամադրութիւնները, այդ տրամադրութիւնները ազ-

գալին կարելի առաւելագոյն շահաւէտութեամբ հունաւորելու կերպերը:

Արդ,

ա.- Անհրաժեշտ է ԻՍԿՈՅՆ կազմակերպուիլ ստեղծելով ԱՌԺԱՄԵԱՅ ՄԱՐՄԻՆ մը.

բ.- Առժամեայ Մարմինը պէտք է անմիջապէս պատրաստէ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ՆԱԽԱԳԻԾ մը, որուն առաջին կէտը պէտք է ըլլայ մշակումը մարդահամարի արդիական դրութեան մը բովանդակ աշխարհի հայութեան համար, և ապա կատարումը ընկերաբանական և ժողովրդագրական ընդհանուր ուսումնասիրութեան մը, որ ընդգրկէ բոլոր կարևոր երեսները հայ հանրային կեանքին:¹

գ.- Պէտք է ծրագրուի հայ ժողովուրդի թուային աճի և թուային բաշխումի նախագիծը՝ առ նուազն գալիք 25 տարիներուն վրայ տարածուող. ապա նաև հետապնդուի այդ նախագիծը:

Մարդահամարը պէտք է կրկնուի կանոնադրաբար, գոնէ 7-10 տարին նագամ մը՝ Հայաստանի, Սփիւքի թէ «Ներքին Սփիւք»ի մէջ. ստացուած արդիւնքները պէտք է վերածուին վիճակագրական տախտակներու, և վերլուծուին. այդ վերլուծումներու հիմամբ՝ պէտք է որդեգրուին սրբագրումի և պատշաճեցումի նոր միջոցներ ու կերպեր:

Թուաբանակի և թուային բաշխումի մարզին մէջ, անհրաժեշտ է որ ազգովին ունենանք կեդրոն մը, որ քաջալերէ հայութեան աճումը, և կատարէ վերաբնակեցումի կենսական աշխատանք՝ իմաստունօրէն:

Կատարելի բազմաթիւ աշխատանքներէն մէկն է քաջալերումը անհատներու և խումբերու, որ հաստատուին ընկերային-տնտեսական ու քաղաքական տեսակէտէ կարևոր վայրերու մէջ, շէնցեն զանոնք, ու զօրացնեն զգացումը հայրենի հողին կառչած մնալու, և անոր բնակչութիւնը բազմացնելու:

Մ'էկ Խօսքով, ընէ՛նք ամէն բան, որ 2025 թուականին հայութիւնը ունենայ իր հայրենական և ազգային կենսունակութիւնը բոլոր մարզերու մէջ ապահովելու չափ թիւ, և, հետևաբար, համաշխարհային աւանին մէջ իր կենսագործունէութիւնը նոր որակի հասցնելու կարողականութիւն (potential):

1 Թերևս տեղին և օգտակար ըլլայ այս կապակցութեամբ օգտուիլ հրեաներու փորձառութենէն. անոնք ընկերաբանական և ժողովրդագրական ուսումնասիրութիւններ կը կատարեն կանոնադրաբար, և մօտէն կը հետևին ժողովուրդին թուային հարցերուն:

**Եկե՛ք կազմենք ազգային
ծրագիր մը, որ
2025 թուականին
Հայաստանի մէջ ունենանք
առ նուազն
ՏԱՍԸ ՄԻԼԻՈՆ
արգասաբեր հաշուրթին,
իսկ Հայաստանէն դուրս՝
ՄԷԿՈՒԿԷՍ ՄԻԼԻՈՆ
ուժական հաշեր:**

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

	Էջ
ՄՈՒՏՔ (Դոկտ. Վաչէ Ղազարեան)	VII
ԹՈՒԱՔԱՆԱԿ	
I - Սահմանում և ծանոթություն	3
II - Աշխարհի բնակչային կազմությունը	4
III - Ժողովրդագրությունը և հայերը	12
IV - Եզրափակում	44